

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
UŽSIENIO KALBŲ STUDIJŲ KATEDRA

INDRĖ BRONUŠAITĖ
Gretinamosios kalbotyros studijų programa

**METŲ LAIKŲ METAFORIZACIJA VOKIEČIŲ IR LIETUVIŲ
KALBOSE**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas
prof. habil. dr. A.Gudavičius

Šiauliai, 2012

TURINYS

IVADAS.....	3
I. KALBOS ANALIZĖS PRINCIPAI KOGNITYVINĖJE LINGVISTIKOJE.....	5
1. 1. Kognityvinė lingvistika – naujas požiūris į kalbą.....	5
1. 2. Konceptas – kultūros atspindys tautos sąmonėje.....	6
1. 3. Konceptualiosios metaforos samprata.....	8
II. METŲ LAIKŲ PAVADINIMŲ SEMANTIKA.....	13
III. METŲ LAIKŲ KONCEPTUALIOSIOS METAFOROS.....	17
3. 1. <i>Pavasario</i> metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose.....	19
3. 2. <i>Vasaros</i> metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose.....	27
3. 3. <i>Rudens</i> metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose.....	35
3. 4. <i>Žiemos</i> metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose.....	43
3. 5. Koncepto METŲ LAIKAI panašumai ir skirtumai vokiečių ir lietuvių kalbose.....	50
IŠVADOS.....	60
BIBLIOGRAFIJA.....	63
ŠALTINIAI.....	65
ZUSAMMENFASSUNG.....	66
ANOTACIJA.....	68

IVADAS

Kalba – pagrindinis žmogaus gebėjimas. Tik komunikuodami su kitais mes galime perduoti tam tikrą informaciją, žinias kitiems. Remdamiesi kalba lingvistai gali plačiau išanalizuoti žmonių sąmonėje užfiksuotą pasaulio sąrangos modelį, tautos mentalitetą, daugiau suprasti ir spręsti apie tam tikros tautos vertybes. Kadangi pasaulyje egzistuoja apie 6000 įvairiausių kalbų, kiekviena turi tik jai būdingas mąstymo ir kalbos strategijas bei pasaulėvaizdį. Dėl to darbe siekiama plačiau išanalizuoti koncepto METŲ LAIKAI sampratą vokiečių ir lietuvių kalbose, atrasti kokie panašumai ir skirtumai sieja šias kalbas.

Darbo objektas. Konceptas, vokiečių ir lietuvių kalbose reprezentuojamas žodžiais *metų laikai*.

Darbo tikslas. Aptarti kiekvieno *metų laiko* metaforizaciją vokiečių ir lietuvių kalbose ir palyginti panašumus bei skirtumus, siejančius *Frühling, Sommer, Herbst, Winter/ pavasario, vasaros, rudens, žiemos* konceptus.

Uždaviniai. Pagrindiniai darbe keliami uždaviniai:

1. Išnagrinėti teorinę medžiagą, susijusią su pagrindiniais kognityvinės lingvistikos principais, objektais – konceptu, konceptualiaja metafora.
2. Išrinkti iš vokiečių ir lietuvių kalbų tekstynų vartojimo atvejus su metų laikų pavadinimais *Frühling, Sommer, Herbst, Winter/ pavasaris, vasara, ruduo, žiema*.
3. Atlikti gretinamąją vokiečių ir lietuvių kalbų koncepto METŲ LAIKAI analizę, atskirai aptariant prototipines ir metaforines jų reikšmes.
4. Apibendrinti koncepto METŲ LAIKAI tyrimo rezultatus ir padaryti išvadas.

Darbo metodai.

1. Mokslinės literatūros ir terminų analizė.
2. Konceptualioji analizė.
3. Gretinamoji analizė, remiantis vokiečių ir lietuvių kalbose vartojamais pavyzdžiais su METŲ LAIKŲ konceptais.

Darbo medžiaga. METŲ LAIKŲ koncepto raiškos vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiai (*Frühling, Sommer, Herbst, Winter/ pavasar*, vasar*, rud*, žiem**) rinkti iš vokiečių www.ids-mannheim.de ir dabartinio lietuvių kalbos tekstyno www.vdu.donelaitis.lt.

Iš viso surinkta ir išanalizuota po 1200 (kiekvieno *metų laiko* po 300 vartojimo atvejų vokiečių ir lietuvių kalbose) abiejų kalbų pavyzdžių, kuriose metaforizuojami metų laikai.

Darbo aktualumas ir naujumas. Amerikiečių mokslininkai buvo pirmieji, kurie pradėjo domėtis kognityvinės lingvistikos kryptimi. Prireikė laiko kol šis mokslas „atkeliavo“ į Lietuvą. Nors šiuo metu ypač aktyviai domimasi kognityvine lingvistika ir ji išgyvena dar tik pradžią, bet vis dažniau galima atrasti darbų, tiriančių abstrakčius konceptus tam tikroje ar keliose kalbose. Tačiau lieka dar labai daug

neanalizuotų konceptų. Šiuo darbu kaip tik buvo pamėginta plačiau patyrinti METŲ LAIKŲ koncepto sampratą vokiečių ir lietuvių kalbose.

Darbo struktūra. Pagrindinės darbo dalys: įvadas, teorinė ir praktinė dalys, išvados, santrauka vokiečių kalba ir bibliografija.

Įvade aprašomas darbo turinys ir magistro darbo struktūra, numatomi tikslai ir uždaviniai, darbo metodai, struktūra ir tyrimo medžiaga.

Teorinėje dalyje aptariamas teorinis darbo pagrindas: aptariami kognityvinės lingvistikos kaip naujo požiūrio į kalbą aspektai, aiškinamasi kaip konceptas atspindi kultūrą tautos sąmonėje, siekiama aptarti pagrindinius konceptualiosios metaforos bruožus bei prototipines metų laikų reikšmes.

Praktinėje darbo dalyje visų pirma analizuojama kiekvieno METŲ LAIKŲ koncepto samprata, o po to pateikiami panašumai ir skirtumai, siejantys vokiečių ir lietuvių kalbas.

Išvados apibendrinami koncepto METŲ LAIKAI teorinio ir praktinio tyrimo rezultatai.

Darbo aprobavimas. Šiaulių universiteto XVI bakalaurantų ir magistrantų mokslinių darbų konferencijoje STUDENTŲ DARBAI – 2012, skirtoje Mykolo Biržiškos 130-osioms gimimo metinėms, skaitytas pranešimas tema „Pavasario metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose“.

I. KALBOS ANALIZĖS PRINCIPAI KOGNITYVINĖJE LINGVISTIKOJE

1. 1. Kognityvinė lingvistika – naujas požiūris į kalbą

XX a. gali būti vadinamas ne tik įvairių išradimų amžiumi, bet ir naujosios lingvistinės krypties – kognityvinės lingvistikos pradžia. Šio mokslo užuomazgos pastebimos penktojo dešimtmečio viduryje. Tuo metu JAV mokslininkai pradėjo įvairius tyrimus, kuriais buvo bandoma išsiaiškinti greitos ir efektyvios komunikacijos priežastis. Taip imta tirti *kognicija*, kuri vadinama ne tik procesu, bet ir jo rezultatais – žiniomis. Papaurelytė – Klovienė, remdamasi Maslovos mintimis, teigia, kad „kognicija yra procesas, apimantis žinių gavimą, apdorojimą, saugojimą, naudojimą“ (Maslova, 2006:7, cit. iš Papaurelytė – Klovienė, 2007:13). Būtent kognicija susijusi su pagrindiniu žmogaus gebėjimu – kalba. Tik kalbėdami žmonės perduoda tam tikras žinias, informaciją apie įvairius įvykius ir pan. Todėl galima teigti, jog „kalba yra būdas kognityviniams mechanizms aprašyti“ (ibid. p. 13). Tačiau nereikėtų pamiršti ir to, kad terminas „kognityvus“ pirmiausia imtas vartoti matematikoje, logikoje, o vėliau psichologijoje ir galiausiai lingvistikoje (aštuntojo dešimtmečio vidurys) (Sucharowski, 1996:7).

Kognityvinės lingvistikos „esmę sudaro tai, kad žmogaus kalbiniai gebėjimai neatskiriami nuo visos kitos psichinės veiklos – suvokimo, vaizduotės, mąstymo“ (Gudavičius, 2009:32). Dirvenas teigia, kad kognityvinė lingvistika „skirtingai nei struktūralizmas ar generatyvinė gramatika, kalbą ji laiko ne nepriklausoma, savaime egzistuojančia (uždara) sistema, o neatsiejama žmogaus pažintinių gebėjimų, tokių kaip jutiminė pagava, atmintis, dėmesys, emocijos, mąstymas ir kita dalimi“ (Dirvenas, 2009:11). Löbneris aiškina, jog šis mokslas tiria kaip mūsų protas perdirba informaciją, gaunamą iš aplinkos, kaip klasifikuojame šiuos duomenis ir kaip tai panaudojame apie ką nors galvodami. Kalba čia atlieka didžiausią vaidmenį (Löbner, 2002:254)¹, nes „kalbinėje komunikacijoje dalyvauja visos komunikatų žinios – ir bendrosios, ir situacinės, susijusios su koku nors komunikacijos kontekstu ir konkrečia patirtimi. Kiekvienu atveju komunikacijos kontekstas ir patirtis skiriasi, todėl žodžių reikšmės irgi yra šiek tiek skirtingos“ (Papaurelytė – Klovienė, 2007:14). Kaip teigia Maceina, šios įvardintos žodžių reikšmės priklauso ir nuo kiekvienos tautos „matymo kampo“, pavyzdžiui, vokiečiai *račiu* įvardija žodžiu *Wagner* (*Wagen* – vežimas). Tačiau račius gali dirbti ne tik ratas, bet ir visą vežimą, o lietuvių kalboje įvardijant profesiją pasirenkamas tik atskiras vežimo objektas – ratas. Kitas pavyzdys – ką tik pagimdžiusi moteris lietuvių vadinama *gimdyve*, o vokiečių *Wöchnerin* (savaitinė) – pagimdžiusi moteris, kuri negali 6 savaites išeiti iš namų ir nueiti į bažnyčią. Taigi kiekvienos kalbos žodžių reikšmės turi savo „matymo kampą“, kuriuo kartais regimi panašūs ar net tie patys dalykai skirtingai. Todėl galima teigti, kad kalba yra tarpininkė tarp žmogaus ir jį supančio pasaulio (Maceina, 1998:30-35).

---

¹ Vertimai iš vokiečių, anglų bei rusų kalbų mūsų - I. B.

Kognityvinės lingvistinės krypties pradininkai – Lakoffas ir Langackeris. Būtent Lakoffas, kartu su Johnsonu, 1980 m. išleido veikalą „Metaphors We Live By“ („Metaforos, kuriomis gyvename“), o kiek vėliau, 1987 m. pasirodė Lakoffo knyga „Women, Fire, and Dangerous Things“ („Moterys, ugnis ir pavojingi daiktai“). Šiuose veikaluose aptariami pagrindiniai kognityvinės lingvistikos principai.

Lietuvoje taip pat vis dažniau akcentuojama kognityvinės lingvistikos įtaka bei svarba šiuolaikinei kalbotyrai. Daugiausiai dėmesio lingvistai čia kreipia į konceptualiąją metaforą (plačiau apie konceptualiųjų metaforų sampratą - p. 8). Įvairiuose mokslo leidiniuose ar disertacijose aptariama kurio nors koncepto samprata vienoje ar keliose kalbose. Galima paminėti tokius autorius: Marcinkevičienė, Gudavičius, Papaurelytė – Klovienė, Toleikienė, Cibulskienė ir kt.

Kadangi pagrindiniu kognityvistų tyrinėjimo objektu laikomos „kalbėtojų sąmonėje egzistuojančios sąvokos – konceptai kaip žmogaus patyrimo ir visos psichomotorinės veiklos rezultatas“ (Gudavičius, 2009:32), kitame skyriuje ir bus aptariama koncepto samprata.

1. 2. Konceptas – kultūros atspindys tautos sąmonėje

Pradėjus žiūrėti į kalbą kaip į kognityvinį mąstymo procesą, imta analizuoti ir rekonstruoti kalboje užfiksuoto pasaulėvaizdžio fragmentus, kurie dažnai nesutampa su mokslo pateikiamais pasaulio vaizdais. Juk pasaulėvaizdis – tai žinių apie pasaulį sistema, kuri formuojasi žmogui susipažįstant su tikrove. Todėl kalbos pasaulėvaizdžiu vadinamas „ne bet koks besiskiriantis nuo tikrovės pasaulio vaizdas, bet ypatingas pasaulio „atpalvis“, priklausantis nuo nacionalinės reiškinių, daiktų, procesų vertės, kurią lemia tautai būdingos veiklos, gyvenimo būdo ir kultūros ypatybės“ (Maslova, 2001:66, cit. iš Papaurelytė – Klovienė, 2007:24). Reikėtų paminėti tai, kad „kalbos pasaulėvaizdis koreliuoja su žmonių sąmonėje esančiu pasaulio vaizdu. Jame fiksuojami tie tikrovės fragmento bruožai, kurie kalbinės bendruomenės nariams yra svarbiausi“ (Papaurelytė – Klovienė, 2005:65). Todėl kiekvienoje kalbinėje bendruomenėje yra savaip kategorizuojami ir pavadinami pasaulio fragmentai, o kalbose užfiksuojamas nevienodas požiūris į įvairius pasaulio daiktus ir reiškinius (Budvytytė, Toleikienė, 2003:134). Todėl, kaip teigia Gudavičius, kalbos pasaulėvaizdis – „tai per šimtmečius kalboje susiklostęs pasaulio supratimas - daiktų ir reiškinių klasifikacija, ryšiai tarp pasaulio elementų, žmogaus santykis su visu kitu pasauliu“ (Gudavičius, 2007:210). Anot Budvytytės ir Toleikienės „pasaulėvaizdžio formavimosi žmogaus sąmonėje rezultatas – konceptai, kurių sąveika sudaro konceptualiąją sistemą“ (Budvytytė, Toleikienė, 2003:134).

Konceptas - tai „sąvoka, apibendrintas, abstraktus vaizdinys, susijęs su koku nors daiktu ar reiškiniu“ (Papaurelytė-Klovienė, 2007:15). Egzistuoja ir daug kitokių apibrėžčių, teikiamų įvairių lingvistų. Stepanovas sieja konceptą su kultūrologija, aiškindamas, jog jis yra „tarsi kultūros gabalėlis

(rus. *крыток*) žmogaus sąmonėje, kultūros funkcionavimo mentaliniame pasaulyje forma. Konceptas yra tas būdas, kuriuo paprastas žmogus, nelaikomas kultūros vertybių kūrėju, pats įeina į kultūrą, kartais ją veikia“ (ibid. p. 15). Lingvistikoje konceptu vadinamas „globalusis mentalinis vienetas, susistemintų žinių apie pasaulį kvantas“ (Popova, Sternin, 1999:4-5, cit. iš Gudavičius, 2007:138), „kuris yra asmens ir visuomenės pažintinės (kognityvinės) veiklos rezultatas ir kuriame užfiksuota kompleksinė enciklopedinė informacija apie atspindimą objektą ar reiškinių, tos informacijos interpretaciją visuomeninėje sąmonėje ir visuomeninės sąmonės santykį su šuo objektu ar reiškiniu“ (Popova, Sternin, 2007: 34, cit. iš Gudavičius, 2009:51). Toleikienė teigia, kad konceptu „laikoma nuo subjektyvių faktorių priklausanti tam tikro objekto, situacijos ar įvykio samprata, jo visumos atspindys sąmonėje“ (Toleikienė, 2008:140). Wierzbicka konceptu įvardija idealaus pasaulio objektą, turintį vardą ir atspindintį kultūros nulemtą tikrovės pasaulio vaizdą (Wierzbicka, 1992:3, cit. iš Papaurelytė – Klovienė, 2007:15). Todėl „konceptas „gimsta“ kaip vaizdinys, t. y. individualus jutiminis vaizdinys, ir formuojasi kiekvieno žmogaus asmeninio jutiminio patyrimo pagrindu“ (Toleikienė, 2003:34). Teigiama, kad žmogaus sąmonėje konceptai susiformuoja iš:

- ✓ sensorinės patirties (kai realybė suvokiama jutimo organais);
- ✓ praktinės veiklos patirties (supančių daiktų suvokimas);
- ✓ žmogaus mąstymo operacijų su kitais, sąmonėje jau egzistuojančiais arba naujais konceptais;
- ✓ kalbinės komunikacijos (kalbinė forma konceptas įvardijamas, aiškinamas);
- ✓ savarankiškų kalbinių vienetų reikšmių pažinimo (iš kokio šaltinio susipažįstama su nauju konceptu) (Popova/Sternin, 2001:68–67, cit. iš Činčikienė, 2010:8-9).

Maslova pateikia tokius koncepto požymius:

- ✓ tai minimalus žmoniškosios patirties, idealaus supratimo vienetas, verbalizuojamas žodžių ir turintis lauko struktūrą;
- ✓ tai pagrindinis žinių saugojimo, perdavimo ir apdorojimo vienetas;
- ✓ konceptas neturi griežtų ribų, bet turi konkrečias funkcijas;
- ✓ konceptas yra socialinio pobūdžio, asociacijų laukas lemia jo pragmatiškumą;
- ✓ konceptas yra apribotas kultūrinių dalykų (Maslova, 2004:27-35, cit. iš Šimanauskienė, 2010:7).

Konceptas reiškiasi kalboje, mene, papročiuose, tradicijose, o koncepto raktas yra žodis. Tačiau reikėtų paminėti, kad „konceptas yra platesnis mentalinis darinys nei kalbos vienetų reikšmės, kurios

aktualizuoja tik atskirus koncepto bruožus ar aspektus, žodžio reikšmė – aktualizuojama koncepto dalis“ (Gudavičius, 2007:139).

Nors žodžiai laikomi pagrindiniais konceptų reiškėjais, bet vienu žodžiu ar žodžių junginiu neįmanoma išreikšti viso koncepto turinio. Tam tikra dalis koncepto turinio gali būti išreiškiama tik netiesiogiai pavadinus atitinkamą jo dalį ar bruožą. Tokie netiesioginiai koncepto turinio išreiškimo būdai – metaforiniai pasakymai, vidinė žodžio forma, kolokacijos ar frazeologizmai (ibid. p. 139). Šie netiesioginiai koncepto raiškos būdai gali priklausyti ne tik nuo vieno asmens mąstymo strategijų, bet ir nuo atskiros tautos ar jos kultūros. Todėl Karasikas išskiria tris konceptų tipus:

- ✓ specializuoti etnokultūriniai ir sociokultūriniai konceptai, glaustai išreiškiantys kultūros ypatybes; tokie konceptai yra tam tikros konstantos, skiria kultūras vienas nuo kitų;
- ✓ nespecializuoti konceptai, kurių kultūrinė specifika išreikšta ne taip aiškiai, todėl reikia ieškoti kultūrai vertingų asociacijų;
- ✓ universalūs konceptai, kuriems nebūdinga kultūrinė specifika (Karasik, 2005:9, cit. iš Papaurelytė-Klovienė, 2007:17).

Dažniausiai analizuojami abstraktūs konceptai, pavyzdžiui, pavydas (Papaurelytė-Klovienė „*Pavydas* lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje“), tamsa (Činčikienė „*Tamsa* lietuvių ir rusų kalbų pasaulėvaizdyje“), viltis (Toleikienė „*Vilties* samprata lietuvių ir vokiečių kalbų pasaulėvaizdžiuose: konceptualiųjų metaforų analizė“), protas (Toleikienė *Asociacijų raiška kalboje (metaforiniai junginiai su žodžiais protas ir Verstand)* ir pan. Šiame darbe taip pat analizuojamas abstraktus konceptas METŲ LAIKAI vokiečių ir lietuvių kalbose remiantis kognityvinės metaforos analizės principu.

1. 3. Konceptualiosios metaforos samprata

Kalba, kaip jau minėta, pagrindinis kognityvinės lingvistikos tyrimo objektas. Tačiau reikėtų paminėti tai, kad kalba yra neatsiejama nuo mąstymo proceso. Juk tai, ką žmogus mąsto, dažniausiai perteikia žodžiais. Degutis teigia, kad „<...> mąstymas kalba – skirtingi, nors ir kažkaip susiję dalykai, kad mąstymas tai, pavyzdžiui, psichinis procesas, o kalba – iš esmės tų psichinių procesų komunikavimo priemonė. Tartum kalba būtų reikalinga iš esmės tik tam, kad vienas žmogus galėtų perteikti kitam savo psichikos turinį“ (Degutis, 2007:19). Tačiau esama tokių atvejų, kai kalbantysis savo psichikos turinį, tam tikrą informaciją kitam gali perteikti pavadindamas vienus daiktus, reiškinius kitais vardais, suteikti abstraktiems objektams konkrečių objektų požymių, t. y. vartoti metaforinius pasakymus. Kitaip tariant

„vartodami metaforą, turime dvi mintis apie du skirtingus daiktus, ir šios mintys sąveikauja vieno vienintelio žodžio ar pasakymo viduje, o to žodžio reikšmė kaip tik ir yra tokios sąveikos rezultatas“ (Bernotienė, 1999:169).

Metaforos – dažniausiai ir intensyviausiai lingvistikoje tyrinėjama semantikos sritis (Petraškaitė – Pabst, 2006:23). Mokslininkai skiria keletą metaforų rūšių: *tradicinė metafora* (samprata suformuluota dar Antikos laikais) ir *kognityvinė metafora* (nuo XX a.).

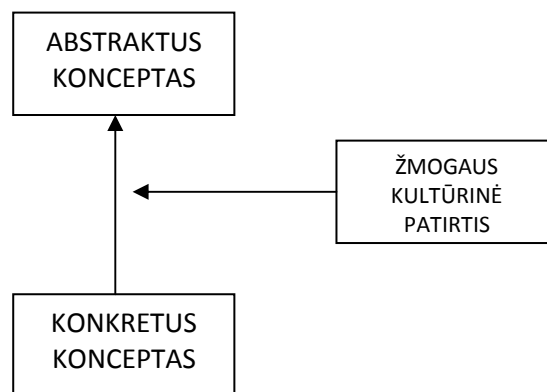
Metaforos sampratą pirmasis suformulavo Aristotelis. Savo požiūrį apie tai, kas yra metafora jis išdėstė „Retorikoje“ ir „Poetikoje“: „Metafora – tai vardo, žyminčio vieną daiktą, priskyrimas kitam daiktui. Priskiriama arba giminės – rūšiai, arba rūšies – giminei, arba [vienos] rūšies – [kitai] rūšiai, arba pagal analogiją“ (Aristotelis, 1990:306, cit. iš Cibulskienė, 2006:19). Todėl imta manyti, jog metafora – tai paslėptas palyginimas, kuris dažniausiai gali būti vartojamas kaip stilistinė ar meninė priemonė (Maslova, 2001:88). Tokios nuomonės laikosi ir prancūzų filosofas Ricoeuras teigdamas, kad „metafora yra tropas, diskurso figūra, susijusi su denominacija. Ji išplečia vardo reikšmę, nukrypdamą nuo tiesioginės žodžių reikšmės. Šio nukrypimo priežastis – panašumas. Panašumo funkcija – pagrįsti vaizdingosios žodžio reikšmės panaudojimą vietoj įmanomos tiesioginės reikšmės“ (Ricoeur, 2000:66). Remiantis tokia panašumo funkcija kasdienėje kalboje žmonės kartais net nejausdami vartoja tokius metaforinius posakius, pavyzdžiui, *sidabru nudažyti plaukai* (žili plaukai), *balti žiemos patalai* (sniegas) ir pan. Todėl, kaip teigia Bernotienė, remdamasi Richardo mintimis, „teoriškai reikia sutikti, kad metafora persmelkia visą kalbą. Žodis yra ne praeityje patirto išpūdžio pakaitalas (ar perteikimo priemonė), o bendrų charakteristikų dėmė“ (Bernotienė, 1999:169).

Tradicinė metaforos samprata, egzistavusi daugiau nei tūkstantmetį, XX a. sulaukė kritikų dėmesio, kurie teigė, jog kalba yra ne statiškas reiškinys, bet procesas (Petraškaitė – Pabst, 2006:24). Kitaip tariant metafora pirmiausia yra ne kalbos reiškinys, bet mąstymo būdas. Pirmieji tai savo veikaluose paminėjo Lakoffas ir Johnsonas (žr. p. 6). Šių autorių nuomone, metafora yra ne tik retorinė figūra, bet viena iš svarbesnių kalbinių reiškinų, susijusi su mąstymu ir kognityvine veikla, nes visa konceptualioji sistema yra metaforiška: „Mūsų konceptai lemia suvokimą, veiksmus, santykius su kitais žmonėmis. Taigi konceptualioji sistema yra svarbiausias dalykas, apibūdinantis kasdieninę tikrovę. Jei mes esame teisūs, tvirtindami, jog konceptualioji sistema yra metaforiška, tai mūsų mąstymas, patirtis ir įprastiniai veiksmai yra sąlygoti metaforos“ (Lakoff,Johnson, 2003: 6). Dėl šios priežasties metafora imta vadinti kognityvine arba konceptualiaja.

Osthusas pagrindiniu konceptualiosios metaforos principu įvardija metaforos vartojimą žmonių kalboje tuomet, kai abstrakčiam objektui reikia suteikti konkretaus koncepto požymių (Osthus, 2000:105). Todėl tokių požymių suteikimas vadinamas konceptualizacija, o konceptualioji metafora – viena iš konceptualizacijos formų, kognityvinis procesas. Papaurelytė – Klovienė pateikia panašią kognityvinės metaforos sampratą: „Kognityvine / konceptualiaja metafora vadinama viena iš

konceptualizacijos formų, kognityvinis procesas, kuris išreiškia ir formuoja naujas sąvokas ir be kurio neįmanoma gauti naujų žinių. Metafora koreliuoja su žmogaus gebėjimu pastebėti ir apibendrinti panašumus tarp skirtingų individų ir objektų klasių“ (KSKT 1996:55, cit. iš Pappaurelytė – Klovienė, 2007:54). Kaip teigia Marcinkevičienė „konceptualioji metafora yra sistemiškai susijusi su daugeliu kalbinių metaforų. Tai ypač pasakytina apie nematomojo pasaulio dalykų konceptus, mat apie tuos konkrečius dalykus mes esame įpratę kalbėti tik susieję juos su konkrečiais“ (Marcinkevičienė, 1994:14). Tuo tarpu Gudavičius mano, jog „konceptualiosios metaforos kompensuoja abstrakčių denotatų trūkumą – jutimais suvokiamų požymių stoką“ (Gudavičius, 2009:126). Todėl reikėtų sutikti su Beckmann siūloma nuomone, kad „metaforos yra viena iš aiškiai pastebimų kalbinių priemonių, kurioje žmonių kūrybingumas atranda savo išraišką“ (Beckmann, 2001:35, cit. iš Dröβiger, 2007:116).

Remiantis išsakytomis mintimis apie kognityvinės metaforos sampratą galima daryti išvadas, kad šios metaforos siejamos su žmogaus kūno ypatybėmis, judesiais, kurie kalbėtojui yra aiškūs ir suprantami, dėl to lengvai perkeliama į kitas sritis. Tai, kaip vyksta toks perkėlimo procesas atspindi Kövecseso pateikiama schema straipsnyje „Metaphor. Does it consistute or reflect cultural models?“ (Kövecses, 1997:168):

Šio modelio esmė: norint apibūdinti kokį nors abstraktą jam priskiriami konkretaus koncepto požymiai, kurie yra tapatūs žmonių kultūrinei patirčiai. Todėl, pavyzdžiui, kai kalbama apie abstraktą *metų laikus*, dažnai girdima, kad *pavasaris ateina, vasara išeina, ruduo nutapo medžių lapus* ar *žiema yra gili*. Pirmaisiais trim atvejais *metų laikams* priskiriamos gyvos būtybės savybės. Tik paskutiniu atveju metų laikas gali būti suvokiamas kaip tam tikras indas ar talpykla, kuri turi gilumo parametą.

Kalbant apie patį metaforizacijos procesą reikėtų paminėti, jog jis remiasi dviejų mąstymo struktūrų sąveika:

Ištakos sfera (*source domain*) – „žinios apie reiškinių ar objekto savybes, kurios žmogui yra pažįstamos iš fizinės arba kultūrinės patirties“;

Tikslo sfera (*target domain*) – dažniausiai jusliškai nepatiriamo daikto ar reiškinių konceptas (Toleikienė, 2008:141).

Lakoffas savo veikale „The Contemporary Theory of Metaphor“ taip pat teigia, jog metaforizacijos ištakos sfera (*source domain*) – tai konkrečios žmogaus žinios, įgytos sąveikaujant su aplinka ir padedančios suvokti abstraktą, o tikslo sfera (*target domain*) – mažiau aiškus ir sunkiau apibūdinamas konceptas (Lakoff, 1992, cit. iš <http://terpconnect.umd.edu/>). Šios dvi metaforizacijos sferos – tai žinių apie konkretų dalyką perkėlimas abstrakčiam, t. y. jusliškai nepatiriami abstraktai suvokiami ir įvardijami remiantis konkrečių dalykų patirtimi. Tam tikros konkrečiaus daikto ar reiškinių savybės, suprantamos ir vyraujančios kasdieniniame žmogaus gyvenime, vadinamos ištakų sritimi, o metaforizacijos tikslo sritis – daikto ar reiškinių savybių perkėlimas į abstrakčią, mažiau žinomą sritį (Meinke, 2003:15). Dėl šios priežasties metaforą galima vadinti „patogia“ vien dėl jos gebėjimo perteikti abstraktų objektą per geriau pažintą sritį, konkretų konceptą. Todėl, remdamiesi žmogaus patirtimi ir erdvine orientacija, Lakoffas ir Johnsonas išskyrė 3 konceptualiųjų metaforų rūšis :

- ✓ **Ontologinės metaforos.** Lakoffas ir Johnsonas teigia: „Mūsų patirties suvokimas įvardijant objektus ir substancijas leidžia mums išskirti kai kurias savo patirties dalis ir elgtis su jomis kaip su atskiromis *esybėmis* ir *substancijomis*. Kai apibūdiname savo patirtis kaip *esybę* ar *substanciją*, mes kalbame apie jas, kategorizuojame, grupuojame jas, skirstome – ir tokiu būdu mąstome apie jas“ (Lakoff, Johnson, 2003:26). Taigi abstraktui suteikiamas objekto ar substancijos pavidalas. Jis sudaiktinamas arba sumedžiaginas. Tuomet abstraktai apibūdinami kaip dalykai, turintys konkrečių savybių: dydį, formą, svorį, kiekybę, vidų, išorę, spalvą ir pan. Anot Marcinkevičienės, „suvokus įvykius, veiksmus, idėjas kaip daiktus, palengvėja jų išdėstymas, jų savybių raiška“ (Marcinkevičienė, 2010:95). Taip pat ontologinėms metaforoms dažnai priskiriama personifikacija, t. y. jam suteikiamos žmogui būdingos savybės. Pavyzdžiui, *pavasaris jau beldžiasi, pražydo liepos – tikra vasara atėjo* (METŲ LAIKAS YRA ŽMOGUS/ GYVA BŪTYBĖ), *didžiausias stebuklas tai, kad lengva žiema – mažiau reikia mokėti už šildymą* (METŲ LAIKAS YRA DAIKTAS).

Kitas ontologinių metaforų tipas – talpyklos metafora. Čia abstraktai dažnai tapatinami su erdve ar vartojama *į – iš* orientacija. Kaip teigia Papaurelytė – Klovienė, tokias „savybes žmogus projektuoja į aplink esančius fizinius objektus. Jeigu objektas ir neturi aiškių ribų, žmogus mano, kad jas reikia nustatyti. Turintis ribas objektas yra tam tikro dydžio, todėl gali būti įvertintas pagal jame esančios medžiagos kiekį“ (Papaurelytė – Klovienė, 2007:59). Taip pat galima pateikti tokius pavyzdžius, susijusius su metų laikais: *prie Žeimos gili žiema, Swingen in den Sommer* (METŲ LAIKAS YRA TAPLKYKLA).

- ✓ **Struktūrinės metaforos** – konkretaus koncepto bruožai yra suteikiami abstrakčiam konceptui. Marcinkevičienė teigia, kad tokios metaforos yra lengviausiai atpažįstamos, nes joms suteikiamos ugnies, skysčio ir kt. savybės (Marcinkevičienė, 2010:94). Pavyzdžiui, *vėl pavasaris gatves užliejo, ruduo kaip gintaras čia laša* (METŲ LAIKAS YRA SKYSTIS), *Lietuvos žemele taip išdegino ankstyvas karštas pavasaris, vasara išdegino ir taip retą žolę* (METŲ LAIKAS YRA UGNIS).
- ✓ **Orientacinės metaforos.** Šios metaforos yra susijusios su *erdvine orientacija: viršun – žemyn, į – iš, gilus – negilus, centrinis – periferinis*. Marcinkevičienė teigia, kad „šios metaforos įkūnija trimatį erdvės suvokimą įvairiausiose sąvokose. Vertikalusis matas gali būti pagrindas nusakyti sveikatai, nuotakai, savijautai kainoms, infliacijai ir dar daugeliui kitų dalykų“ (Marcinkevičienė, 2010:94). Todėl, anot Cibulskienės, „mūsų kūnai turi daiktinę paskirtį, t. y. viskas turi erdvinę orientaciją, priklausančia nuo mūsų kūnų“ (Cibulskienė, 2006:30). Čia pat ši autorė pateikia tokius pavyzdžius: „Aš jaučiuosi šiandien pakylėta“ (LAIMĖ YRA AUKŠTYN), „Krito ūpas“ (LIŪDESYS YRA ŽEMYN) (ibid. p. 30).

Pagrindiniu metaforų šaltiniu laikoma kultūrinė patirtis ir visas kultūrinis kontekstas. Kaip teigia Vaivadaite – Kaidi „konceptualiosios metaforos turi kultūrinį pagrindą: jos išskyla kultūroje, nes tai, ką jos išryškina, priklauso nuo kolektyvinės patirties, kuri yra neatsiejama nuo kultūros“ (Vaivadaite – Kaidi, 2011, cit. iš <http://www.lietuviukalba.lt/>). Todėl visos „kultūrinės prielaidos, vertybės, elgsena nėra koks nors konceptualusis dangalas, kuriuo mes galime uždengti arba neuždengti patirtį – visa patirtis yra persunkta kultūros, mūsų patirtis yra tokia, kad kultūra yra matoma pačioje patirtyje“ (Lakoff, Johnson, 2003:57). Sutinkant su šiomis prielaidomis, galima teigti, kad žmogaus patirtis yra tiesiogiai susijusi su jo gyvenamąja vieta, kultūra. Dėl to darbe toliau bus nagrinėjamos metų laikų konceptualiosios metaforos vokiečių ir lietuvių kalbose, aiškinamasi ar daug panašumų ir skirtumų turi koncepto METŲ LAIKAI samprata abiejose kalbose.

II. METŲ LAIKŲ PAVADINIMŲ SEMANTIKA

Žmonės juos supančius daiktus, reiškinius pagal tam tikrus požymius pavadina vardais, suskirsto juos į įvairias kategorijas. Šias kategorijas, egzistuojančias kalbinėje sąmonėje, pirmiausia stengėsi suprasti ir išaiškinti žymus Antikos laikų mokslininkas Aristotelis, kuris savo veikale „Kategorijos“ sąvoką „*kategorija*“ nusakė kaip būties apibrėžtį, atsiveriančią racionalioje kalboje. Anot jo, kategoriją galima pavadinti tašku, kuriame susieina ne tik tai, kas yra daiktas, bet ir tai, ką kiekvienas žmogus gali apie šį daiktą teigti (Maumevičienė, 2010:13).

Priešingai nei Aristotelis, kognityvistai teigia, kad kategorijų ribų aiškiai nusakyti beveik neįmanoma, t.y. „[...] ir artimos kategorijos ribos nėra griežtai atskirtos, bet susilieja su kitos artimos (kaimyninės) kategorijos ribomis (pvz., sunku nustatyti, kada geltona spalva pereina į oranžinę); kognityvines kategorijas sudaro nariai, kurie kategorijos tipiškumo skalėje gali būti vertinami kaip geriausi ar blogiausi kategorijos nariai“ (ibid. 2010:14). Šie geriausi kategorijos nariai kognityvistų vadinami prototipais. Wierzbicka teigia, kad „prototipai tam tikrais atvejais yra semantinės struktūros dalis, taigi, norint ją apibrėžti ryšys su prototipu neturėtų būti ribojamas pasirenkant tik tipiškiausius atvejus ir išmetant rečiau pasitaikančius“ (Wierzbicka, 1990:155, cit. iš Borowska, 2005:40).

Minėti geriausi kategorijos nariai arba dažniausiai pasitaikantys atvejai semantinėje struktūroje Löbner vadinami *prototipiniais egzemplioriais* - geriausiai apibūdinančiais tam tikrą kategoriją. Kiti egzemplioriai nesuteikia tiek informacijos apie atitinkamą kategoriją, bet vis vien išlieka neblogais pavyzdžiais, nors turi tik nežymų statusą (Löbner, 2003:261). Gudavičius, sutikdamas, kad kategorijos neturi savo aiškių ribų, teigia: „Kiekviena kategorija individo sąmonėje turi tam tikrą struktūrą, kurioje išsiskiria kategorijos centras – psichologiškai ryškiausias objektas, kuris ir buvo pavadintas prototipu“ (Gudavičius, 2009:67).

Prototipų teorijos pradininke XX a. pab. laikoma E. Rosch, kuri, eksperimentų dėka išskyrė svarbiausią prototipo bruožą, kuris, kaip pastebi Jakaitienė, „[...] remiasi tipiškumo, normos logika – „toks, koks paprastai būna“ (Jakaitienė, 2005:83). Tačiau šį pasakymą „toks, koks paprastai būna“, kiekviena tauta gali suprasti skirtingai, taip suteikdama jam etniškumo požymį. Wierzbicka teigia, kad paukščio prototipas lenkams gali būti žvirblis, vokiečiams – erelis, amerikiečiams – liepsnelė, o lietuviams žvirblis (Wierzbicka, 1996:365, cit. iš Maumevičienė, 2010:16).

Prototipas yra tapęs semantinio aprašymo centru, nes tai – „daiktas ar reiškinys, kuris kalbantiesiems atrodo tipiškas, pavyzdinis, normalus margoje panašių daiktų ar reiškinių grupėje“ (Gudavičius, 2009:67). Būtent prototipą ir galime laikyti atitinkamo žodžio reikšme, kurią randame žodynuose, tačiau, reikėtų paminėti, kad žodynai paaiškina tik mažą dalį šios reikšmės. Realios vartosenos atvejai labiausiai atsispindi pačioje individų kalboje.

Kadangi tiek vokiečiai, tiek lietuviai turi po keletą didesnių išleistų žodynų (Vokiečių – „DUDEN. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden“ (DUDEN), „WAHRIG. Deutsches Wörterbuch“ (WAHRIG); lietuvių – „Lietuvių kalbos žodynas“ (LKŽ); „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (DŽ), stengiamasi palyginti panašumus bei skirtumus ne tik tarp vienos kalbos metų laikų pavadinimų prototipinių reikšmių, bet ir kaip juos supranta tiek viena, tiek kita tauta.

DUDEN:

Frühling, der – *(die Monate März, April, Mai umfassende) Jahreszeit zwischen Winter und Sommer mit meist milden Temperaturen, in der die meisten Pflanzen zu wachsen [und zu blühen] beginnen.*

Sommer, der – *Jahreszeit zwischen Frühling und Herbst als wärmste Zeit des Jahres.*

Herbst, der – *1. Jahreszeit zwischen Sommer und Winter als Zeit der Ernte und der bunten Färbung der Blätter von Laubbäumen; 2. (landsch.) Weinlese, Obsternte.*

Winter, der – *Jahreszeit zwischen Herbst und Frühling als kälteste Zeit des Jahres, in der die Natur abgestorben ist.*

WAHRIG:

Frühling, der – *Jahreszeit (des Wachstums) vom 21. März bis 21. Juni (auf der nördl. Halbkugel); Sy. Frühjahr.*

Sommer, der – *die warme Jahreszeit, astronomisch die Zeit vom 21. Juni bis 23. September (auf der nördl. Halbkugel); Ggs. Winter.*

Herbst, der – *Jahreszeit zwischen Sommer und Winter, beginnt zwischen 20. – 23. 9 und endet zwischen 20. – 23.12 (auf der nördl. Halbkugel).*

Winter, der – *die kalte Jahreszeit; Ggs. Sommer.*

Vokiečiai linkę aprašyti ne tik metų laikų vietą atinkamoje skalėje (pavyzdžiui, „*Jahreszeit zwischen Winter und Sommer*“, „*Jahreszeit zwischen Frühling und Herbst*“), bet ir pateikia būdingas tam laikui temperatūrų išraiškas (pavyzdžiui, „*mit meist milden Temperaturen*“, „*als wärmste Zeit des Jahres*“, „*als kälteste Zeit des Jahres*“). Taipogi neapsieinama ir be paaiškinimų kaip tuo metu atrodo gamta, kas joje vyksta tokiu metų laiku (pavyzdžiui, „*die meisten Pflanzen zu wachsen [und zu blühen] beginnen*“, „*in der die Natur abgestorben ist*“). Įdomu tai, kad vokiečių kalbos žodyne WAHRIG netgi nurodomos tikslios metų laikų datos (pavyzdžiui, „*vom 21. Juni bis 23. September*“, *zwischen 20. – 23. 9 und endet zwischen 20. – 23.12*) bei sinonimai (Sy. *Frühjahr*) ar antonimai (Ggs. *Winter*, Ggs. *Sommer*).

Palyginus abiejų vokiečių kalbos žodynų teikiamas metų laikų apibrėžtis matoma, kad WAHRIG'o sudarytojai daugiau dėmesio skiria moksliniams (astronominiams) sąvokos aiškinimams, t. y. nurodoma metų laiko astronominė pradžia ar pabaiga: *beginnt zwischen 20. – 23. 9 und endet zwischen 20. – 23.12 (auf der nördl. Halbkugel)*. DUDEN'o žodyno sudarytojai orientuojasi į eilinio

žmogaus, ne mokslininko, interesus ir teikia kiek paprastesnes, visiems suprantamas *metų laikų* pavadinimų apibrėžtis.

Iš vokiečių kalboje vyraujančių metų laikų prototipinių reikšmių susidaromas įspūdis, jog *pavasaris* – viso ko pradžia, *vasara* – šilumos bei vaisių nokimo metas, *ruduo* – ne tik derliaus nuėmimo, bet ir įvairių gamtos spalvų laikas, o *žiema* asocijuojasi su šalčiu ir gamtos mirtimi.

Lietuvių kalboje vyrauja ne toks platus metų laikų pavadinimų aprašymas:

LKŽ:

DŽ:

Pavasaris - metų laikas tarp žiemos ir vasaros (kovo, balandžio, gegužės mėnesiai).

Vasara - šilčiausias metų laikas tarp pavasario ir rudens (birželio, liepos ir rugpjūčio mėnesiai).

Ruduo - metų laikas tarp vasaros ir žiemos (rugsėjo, spalio, lapkričio mėnesiai).

Žiema - šalčiausias metų laikas tarp rudens ir pavasario (gruodžio, sausio ir vasario mėnesiai).

Pavasaris – metų laikas tarp žiemos ir vasaros.

Vasara – šilčiausias metų laikas.

Ruduo – metų laikas tarp vasaros ir žiemos.

Žiema – šalčiausias metų laikas.

Lietuvių kalbos žodynuose nurodoma tik atitinkamo metų laiko vieta metų skalėje („metų laikas tarp žiemos ir vasaros“, „metų laikas tarp vasaros ir žiemos“ ir kt.) bei pateikiami temperatūros požymiai („šilčiausias metų laikas“, „šalčiausias metų laikas“). Todėl galima teigti, kad abu lietuvių kalbos žodynai, priešingai, nei vokiečių žodynas WAHRIG, yra skirti eiliniam Lietuvos piliečiui, ne mokslininkams.

Nors lietuvių kalboje vyrauja lakoniškos metų laikų apibrėžtys, galima teigti, jog esminių skirtumų, skiriančių lietuvių bei vokiečių metų laikų prototipines reikšmes nepastebima. Galima paminėti tik tai, jog DŽ, priešingai nei kiti žodynai, akcentuoja mėnesius, kurie priklauso atitinkamam metų laikui (prie kiekvieno metų laikų apibrėžimo pateikiami mėnesių pavadinimai). Tuo tarpu vokiečių kalbos žodyne DUDEN mėnesių išskyrimą galima aptikti tik prie *pavasario* (čia minima: „die Monate März, April, Mai umfassende“).

Matoma, jog prototipinės metų laikų pavadinimų reikšmės tiek vokiečių, tiek lietuvių kalbose nelabai skiriasi. Anot Gudavičiaus, žodžių definicijos, aptinkamos žodynuose, aiškinamos moksliniu požiūriu, nekreipiant per daug dėmesio į tai, kaip tam tikrų objektų pavadinimų požymiai suprantami kalbos vartotojo (Gudavičius, 2007:34). Juk, pavyzdžiui, įvardindami *pavasari* nesakome, kad tai „metų laikas tarp žiemos ir vasaros“, tačiau apibūdiname jį kaip laiką, kai atbunda, sužaliuoja gamta, *vasara*

suprantama kaip karščiausias metų laikas, *rudeni* stebina medžių lapijos spalvos, o *žiema* – šalčio keliamos išdaigos.

Prieš pradėdant analizuoti surinktus metų laikų vartojimo atvejus vokiečių ir lietuvių kalbose, buvo patikrinta kokie pavyzdžiai teikiami žodynų sudarytojų (DUDEN, WAHRIG, LKŽ ir DŽ) prie kiekvienos metų laikų reikšmės, ar yra kaip nors išskiriami jų metaforiniai vartojimo atvejai.

Abiejų kalbų žodynuose metaforinės metų laikų reikšmės žymimos: DUDEN žodyne - Ü, WAHRIG - <fig.>, o LKŽ ir DŽ *prk.* santrumpomis. Tiesa, tokių pavyzdžių nėra daug. Dažniausiai tai žodžių junginiai, vartojami metaforizacijos ištakų sferai įvardinti (kur dažniausiai aptinkama GYVENIMAS YRA METŲ LAIKAS konceptualiosios metaforos)² – *im Frühling (dichter.; in der Jugend-, Blütezeit) des Lebens stehen; im Sommer (dichter.; auf dem Höhepunkt, in der Mitte) des Lebens; der Herbst des Lebens (dichter.; die Zeit des Alterns); nuklearer Winter (mögliche Abkühlung der erdnahen Atmosphäre nach dem Einsatz von Kernwaffen) nach einem Atomkrieg? (DUDEN); er steht im Frühling seiner Jahre, des Lebens; der Sommer des Lebens; Herbst des Lebens; er steht im Winter seines Lebens (WAHRIG)*. Lietuvių kalbos žodynuose taip pat aptinkama panašių pavyzdžių - *Dabar pats mano gyvenimo pavasaris – turi būti šviesiausios gyvenimo dienos; Mano gyvenimo ruduo man pačiam ne mažiau malonus, kaip kad buvo jaunystės pavasaris; Senos [esam], mum žiemà jau (LKŽ); Gyvenimo pavasaris (jaunystė) (DŽ)*.

Žodynuose taip pat galima aptikti ir tokių pavyzdžių, kurie kognityvistų gali būti suprantami kaip konceptualiosios metaforos, vartojamos tikslo sferoje, pavyzdžiui, *es roch nach Frühling (PAVASARIS YRA KVEPIANTIS DAIKTAS); Der Sommer kommt (VASARA YRA GYVA BŪTYBĖ); goldener Herbst (RUDUO YRA DAIKTAS); es ist tiefer Winter (ŽIEMA YRA TALPYKLA) – DUDEN; Pavasaris dainuodamas varo visus į laukus (PAVASARIS YRA GYVA BŪTYBĖ); Vasara tinginių nemyli (VASARA YRA GYVA BŪTYBĖ); Šiomet bus ilgas ruduo: gervės aukštai skrenda (RUDUO YRA DAIKTAS); O žiema gili buvo: nei išvažiuot, nei išbrist (ŽIEMA YRA TALPYKLA) – LKŽ*. Iš WAHRIG ir DŽ žodynų šios rūšies pavyzdžiai nebeimti, nes jų yra kiek mažiau ir yra panašūs į aukščiau pateiktuosius.

Aptarus mokslininkų išskiriamus pagrindinius metų laikų pavadinimų bruožus, toliau bus siekiama išsiaiškinti, kaip *pavasario, vasaros, rudens* bei *žimos* konceptai suprantami vokiečių ir lietuvių kalbinėje sąmonėje.

---

² Plačiau apie konceptualiąsias metaforas ir metaforizacijos tikslo sferą p. 8-12.

III. METŲ LAIKŲ KONCEPTUALIOSIOS METAFOROS

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ teigiama, kad metų laikų kaita yra sukeliama Žemei skriejant aplink Saulę ir esant pastoviam Žemės sukimosi ašies posvyriui į Žemės orbitos plokštumą (VLE, 2008:784). Toliau metų laikų kaita paaiškinama ir kiek detaliau:

„Žemės Š. pusrutulis į Saulę daugiau atgręžtas pavasarį ir vasarą, mažiau rudenį ir žiemą, todėl Saulės spinduliai krinta į Š. pusrutulį stačiau, ir Saulė kaitina jį smarkiau pavasarį ir vasarą negu rudenį ir žiemą. Žemės P. pusrutulį Saulė kaitina smarkiau tuo metu, kai Š. pusrutulyje yra ruduo ir žiema, todėl, pavyzdžiui, kai Š. pusrutulyje yra žiema, P. pusrutulyje - vasara“ (ibid. p.784).

Pavyzdžiui, „Literatūros simbolių žodyne“ teigiama, kad „senovėje keturi metų laikai iš pradžių nebuvo skiriami. Yra pagrindo manyti, kad seniausia indoeuropiečių perskyra dalijo metų laikus į dvi dalis – žiemą ir vasarą“ (Ferber, 2004:180). Taip pat čia minima ir tai, jog „dažniausiai personifikuojamas metų laikas - pavasaris“ (ibid. p. 182). Būtent personifikacija, anot Toleikienės, – produktyviausias metaforinis modelis (Toleikienė, 2003:38). Todėl, kai kalbama apie metaforas, minimas ir pats metaforizacijos procesas, kuris yra viena iš pasaulėvaizdžio eksplikacijos sferų. Šio proceso pagrindas – abstraktūs dalykai yra įvardijami kaip konkretūs, geriau pažįstami iš patirties. Anot Gudavičiaus, „konkrečiose perkeltinėse reikšmėse ir metaforizacijos tendencijose atsispindi tautos požiūris į tikrovę, į daiktų ir reiškinių ryšius“ (Gudavičius, 1994:13).

Kadangi darbe siekiama išsiaiškinti kaip suprantamas konceptas METŲ LAIKAI vokiečių ir lietuvių kalbose, atlikta konceptualiųjų metaforų analizė. Norint pagrįsti kiekvieną analizės teiginį, pateikiama po 3 kiekvienos kalbos pavyzdžius. Išimtis būna tik tuomet, kai rasta tik vienetinių pavyzdžių atvejų ir kai didesniuose grupėse (pavyzdžiui, PAVASARIS YRA GYVA BŪTYBĖ) esama kiek mažesnių poskyrių. Tuomet pateikiama tik po 2 pavyzdžius. Reikėtų paminėti ir tai, kad vokiečių kalbos tekstynas kai kur teikia tik labai trumpus žodžių junginius, pavyzdžiui, *der traurige Sommer*, *dunkelgrauer Herbst* ir pan.

Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad vokiečių ir lietuvių kalbos tekstynuose ieškant analizei pavyzdžių, buvo atrasta tokių atvejų, kai minimas *sausas*, *sausringas*, *šlapias*, *lietingas* ir pan. laikas:

Die Lust auf einen sonnigen Frühling geweckt; dar noriu Tau - ir sau - priminti tą pavasarį, tą saulėtą vasarą, tu kelių akimirku jaudinantį įspūdį man – laikas, kai šviečia saulė;
Experten prophezeien, dass schon ein trockener Sommer reicht, um das Blatt wieder zu wenden; Todėl sausringą pavasarį vasarojus, ypač smulkiasėkliai augalai [...] – laikas, kai nėra drėgmės, vyrauja aukšta temperatūra;

Der Herbst war verregnet und erschwerte die Erntearbeiten; bet ryškiausiai jo atmintyje išliko tas lietingas ruduo - lietūs ištisai pliaupė, žemė permirko [...] – laikas, kai dažnai lyja lietus;

Nach einem schneereichen Winter folgte ein kalter März; Kad ir kokia šalta ir snieguota žiema, - po jos vis tiek bus pavasaris [...] – laikas, kai yra daug sniego ir šalta.

Aptinkama metų laikų pradžios bei pabaigos išraiška arba nusakomas laiko tarpas (dažniausiai *ankstyvas, vėlyvas*), kai kuris nors metų laikas prasideda:

Mit dem längsten Tag fängt der Sommer an - jene Jahreszeit, in der die Sonne eine besonders markante Rolle spielt; Prasidėjo stebuklingas pavasaris – metų laiko pradžia; Ein schöner Sommer ist zu Ende, die Freibäder machen dicht; Kai baigias vasara ir ruduo ateina... – metų laiko pabaiga;

Der frühe Winter hat nicht nur die Kraftfahrer, sondern auch die Bahn vor Probleme gestellt; Buvo ankstyvas pavasaris, ir susižavėjusi Mama jau įsivaizdavo – metų laikas prasideda anksti.

Kiekvienas metų laikas prasideda ir baigiasi jam skirtu metu ir dažniausiai, pavyzdžiui, vasarai būdingi dideli karščiai, o žiemai – sniegas ir šaltis. Tačiau reikėtų paminėti tai, kad kalbėdami apie metų laikus žmonės vartoja ne vien žodžių junginius *prasidėjo pavasaris* ar *baigias vasara*, bet ir *atėjo pavasaris*, *atkeliavo vasara* ir pan. Toks metų laikų pavadinimų vartojimas rodo, kad *pavasaris*, *vasara*, *ruduo* ar *žiema* gali būti suprantami kaip GYVA BŪTYBĖ, kuri gali keliauti. Dėl to iš pradžių kiekvienas metų laikas buvo analizuotas atskirai, kad paaiškėtų kaip jo konceptas suprantamas vokiečių ir lietuvių kalbose. Po to susisteminti visi panašumai bei skirtumai tarp *metų laikų* sampratų, kurie pateikiami atskirame darbo skyriuje.

3. 1. *Pavasario* metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose

Pavasaris dažnai asocijuojasi su prabundančia gamta, sužaliuojančiais sodais bei žolynais. Ferber teigia, kad šis metų laikas yra labiausiai šlovinamas, nuo seno buvo džiaugiamasi jo sugrįžimu ir aukštinamos jo savitos ypatybės (Ferber, 2004:206).

Dažniausiai vokiečių ir lietuvių kalbose ankstyvasis metų laikas *pavasaris* yra personifikuojamas. Kaip teigia Toleikienė, „produktyviausias metaforinis modelis yra abstraktaus reiškinių personifikavimas“ (Toleikienė, 2003:38). Anot Lakoffo, personifikacija pavaizduoja didžiulį metaforų spektrą, kuriame vaizduojami tam tikri asmens požymiai ar jutimai. Būtent konceptualiųjų metaforų pagalba tam tikrą subjektą galima suvokti kaip žmogų/gyvą būtybę, kuriam galima priskirti tam tikrus požymius bei veiklą (Lakoff, 2003:44 - 45).

Kai konceptualiosiose metaforose aptinkamas personifikacijos ar abstrakto sudaiktinimo/sumedžiaginimo procesas, tokios metaforos vadinamos **ontologinėmis**. Tokiu atveju abstraktas suvokiamas kaip tyrintis dydį, formą, svorį, spalvą ir pan. Būtent šios rūšies metaforų daugiausiai aptinkama analizuojant vokiškuosius bei lietuviškuosius *pavasario* pavyzdžius.

PAVASARIS YRA GYVA BŪTYBĖ

Der Frühling war wieder mal ein später Gast in unserem kleinen Bergstädtchen;

Der Frühling lacht – endlich. Auch meine Hilde kann es kaum noch erwarten und sehnt die warme Jahreszeit herbei;

Frühling versteckt sich weiter.

Akacijos... Pavasaris laukais jau eina;

O pavasaris žengia, saulutė kopia vis aukštyn ir aukštyn;

Pavasariai kasmet sugrįžta po šalnų, po lapų plėšdami iš knygų.

Kai kalbama apie *pavasari* kaip apie gyvą būtybę, vokiečių ir lietuvių kalbose dažnai šiam metų laikui priskiriamos savybės, būdingos žmogui. Čia galima rasti tokių pavyzdžių kai *pavasaris* asocijuojasi su besišypsančiu, prislėgtos nuotaikos, dėl ko nors sielvartaujančiu ar kvailoku žmogumi.

Der Frühling wieder lacht ;

Und daran ist nur dieser blöde Frühling mit den blöden Gräsern und den blöden Pollen schuld!;

Sonst drohe bald ein „stummer Frühling“.

*Už langų šypsosi pavasaris ir žvejai iš dėklų traukia atviros vandens žūklės įrankius.
Žuvys Stilius. Beprotiškas pavasaris. Spalvos. Purpurinė, balta, alyvinė, auksinė. Norai;
O pavasaris... ak, tas paikas pavasaris!*

Taip pat aktuali žmogaus išorė, t. y. pavasariui įvardinti vartojami būdvardžiai, nusakantys išvaizdą:

*Schöner Frühling sorgt für Müdigkeit und rote Nasen;
Ach, holder Frühling!;
Aber der Frühling ist noch jung. Herr Sebesta hofft nun auf den Mai.*

*Lietuvon ateina gražus pavasaris, kurio ženklas, manau, ne tik pirmųjų tankų iš Lietuvos išvažiavimas;
Dar vienas gražus pavasaris sukviėtė gausų Kauno rajono moksleivių ir mokytojų būrį;
Kaipgi žmonėms nesikankinti, žinant, kad šis gražus pavasaris ne jiems skirtas, ne pas juos atėjo...*

Pateiktuose pavyzdžiuose matyti, kad *pavasaris* vokiečių kalboje gali būti *gražus* (*schöner*), *žavus* (*holder*) ar *jaunas* (*jung*). Lietuvių kalboje, tuo tarpu, metų laiko išvaizdai nusakyti vartojamas būdvardis *gražus*, o jei norima dar labiau pabrėžti *pavasario* grožį, sakoma, jog jis yra *labai gražus*. Tiesa, tai, kad grožio parametras suteikiamas GYVAI BŪTYBEI parodo pavyzdžiuose vartojami veiksmoždziai, pavyzdžiui, *sorgt* (rūpinasi), *sukviėtė*, *ateina*.

Kadangi *pavasaris* yra pirmasis metų laikas, kuris po žiemos apmirusiai gamtai suteikia gyvybės, abiejose kalbose (lietuvių kalboje kiek mažiau) galima aptikti tokių pavyzdžių, kai viskas aplinkui „nudažoma“ žalia spalva. Tokia *pavasario* savybė asocijuojasi su žmogumi, turinčiu menininko gabumų:

*Der Frühling zeichnet ein buntes Bild: Immer wieder bleiben derzeit nicht nur zahlreiche Kurgäste, sondern auch viele Einheimische hinter der Apotheke Melsbach in Bad Sobernheim stehen [...];
Der Frühling malt nicht nur den Himmel blau, sondern auch ein Lächeln auf die Gesichter der Menschen: Mit den Temperaturen steigt die Laune;
Der Frühling zeichnet sein farbenfrohes Bild nach der langen Durststrecke des Winters.*

*Pavasaris atsargiai bando savo spalvas ant baltos žiemos drobės;
Jau pavasaris ėjo visais pakraščiais ir žalumu margino pievas.*

Analizuojamuose pavyzdžiuose aptinkama ir keletas tokių atvejų, kai *pavasaris* gali ne tik tapyti, bet ir burti:

*Jeden Tag erblüht hier ein neues Pflänzchen, das kann nur der Frühling zaubern;
Der Frühling zaubert auf den Streuobstwiesen rund um Stift Neuburg vielfätige Wildblüten.*

Burtininkas pavasaris nesigaili burtų ir kaip iš maišo pila vis naujus.

Jei *pavasaris* suprantamas kaip žmogus, galintis šypsotis, tapyti, burti ir pan., tai kiekvienais metais, pakeisdamas žiemą, jis turi kaip nors „atvykti“ į šalį. Todėl abiejose kalbose pirmasis metų laikas dažniausiai minimas su judėjimo semantinės grupės veiksmožodžiais. Kiekvienos kalbos pavyzdžiuose randama tokių atvejų, kai metų laikui priskiriamos a) žmogaus ar b) nepatikslintos, t. y. tinkančios bet kuriai gyvai būtybei, judėjimo ypatybės:

a) *Denn da heißt es ja: der Frühling will nun einmarschieren;*

Der Frühling tastet sich heran, und mit ihm warten auf Gartenfreunde viele schöne Arbeiten – Pflanzungen zum Beispiel.

Penktadienį pavasaris paspartins žingsnį;

Pavasaris žengia du žingsnius į priekį, bet vienas – atgal.

b) *Dann aber kommt der von vielen ersehnte Frühling endlich nach Deutschland;*

Doch begleitet von zarten Klängen schlich sich der Frühling ein.

Atėjo ne už kalnų buvęs pavasaris – ir nuo gegužės 4 d. „Veido“ redaktoriaus skiltis („redaktorės laiškus“) kurpia R. Vingevičiūtė.

Per žiemą lauktas pavasaris dar labiau priartėja, kai išgirsti apuoko ar pelėdos balsą.

Pavasaris taip pat gali judėti a) greitai, intensyviai ar b) lėtai, palengva:

a) *Da rannte der Frühling wie von tausend und mehr Geistern gejagt davon in den warmen Süden;*

Der Frühling nähert sich in Riesenschritten. Schneeglöckchen sprießen aus dem Boden und setzen Blüten;

Buvo įvairių dekoratyvinių medžių, o nuo staiga pražydusių narcizų žiedų turguje net šviesiau tapo: pavasaris lekia šuoliais;

Po ilgos šaltos žiemos ne atėjo, bet atšuoliavo pavasaris.

b) *So langsam, aber sicher kehrt der Frühling wieder ein ins Land;*

Der Frühling kommt in Trippelschritten.

Mirgant veidams, mokesčiams ir kainoms, kulniuoja pavasaris;

[...] vadovė Regina Račkauskienė - stebėjusi kaip pavasaris atžengia kad ir į Fabijoniškių parkelį.

Vokiečių ir lietuvių kalbose *pavasaris* taip pat asocijuojasi su JĖGA³, kurią gali parodyti GYVA BŪTYBĖ. Tiesa, vokiečių kalboje ši jėga suprantama kaip kovojimas (*ankämpft*), užvaldymas (*erobert*) ar pergalė (*gewinnt*), lietuvių kalboje *pavasaris* dažniau siejamas su išoriniu jėgos, galybės rodymu – *pargriovė, draskė, siautėjo*:

PAVASARIS YRA JĖGA

Wenn der Frühling gegen den Winter ankämpft, dampft die Erde;

Ab heute soll es nun besser werden mit dem Wetter, der Frühling erobert das Feld;

So gewinnt der Frühling, und es wird - hoffentlich - endlich wärmer!

Štai pagaliau ir pargriovė pavasaris žiemą;

Pavasaris jau draskė baltai juodas žiemos paklodes ar tiktai pasitaikančius jų druzgus;

Čia jau siautėjo pavasaris . Buvo šilta.

Nors dažniausiai pavyzdžiuose aptinkama, kad *pavasaris* tapatinamas su žmogumi, tačiau randama ir tokių pavyzdžių, kai GYVA BŪTYBĖ gali turėti ir paukščiui būdingas savybes:

Mittagsstille, das Essen war abgeräumt, das Spital ruhte. Draußen zwitscherte der Frühling;

So schön ist es, wenn der Frühling heranfliegt;

---

³ (čia ir visame darbe): submodelis, priklausantis kategorijai METŲ LAIKAS YRA GYVA BŪTYBĖ.

Der Frühling ist auf dem Abstellgleis gelandet.

Štai jau pavasaris skleidžia sparnus, reikės eiti šalapurių ieškoti;

Vaikystės žvaigždės, akmenys, antkapiai ir viso to atsvara plasnojantis sieloje pavasaris virš juodos nebūties;

Tik pirmuoju atveju *pavasariui* vokiečių kalboje priskiriamas paukščių leidžiamas garsas – čiulbesys (*zwitschern*). Kiti pavyzdžiai rodo, jog tiek vokiečių, tiek lietuvių kalbose labiau akcentuojamas paukščio gebėjimas skraidyti (*heranfliegen, landen; skleidžia sparnus, plasnojantis*).

Nors dažniausiai *pavasaris* yra personifikuojamas, tačiau ontologinėms metaforoms taip pat galima priskirti *pavasario* asociacijas su DAIKTU:

PAVASARIS YRA DAIKTAS

Damit werden sowohl das Holz als auch der Alabaster ihrer Schwere enthoben, leichtfüßig schwebend beinahe, wie ein Luftzug, der den Frühling bringt;

Täglich bis Ostermontag, 9. April, jeweils von 14 bis 18 Uhr, können sich Freunde kreativer Ideen von zahlreichen Beispielen der Hobbykunst überzeugen und den Frühling mit nach Hause nehmen;

Der Frühling ist also greifbar. In den schönsten Formen und Farben beim Floristen.

Šis pavasaris ilgas, ištėstas;

Buvo labai sunkus pavasaris, bet jeigu išgyvenau iki dabar, tai išgyvensiu ir toliau;

Žiūrėk, už lango dar pūgos siaučia, o ant palangės - jau pavasaris.

Analizuotose pavyzdžiuose vokiečių kalboje *pavasaris* gali būti atnešamas (*bringen*), paimamas (*nehmen*) ar apčiuopiamas (*greifbar*). Lietuvių kalbos pavyzdžiuose dėmesys kreipiamas į daikto išvaizdą (*ilgas ir ištėstas*) ar svorį (*labai sunkus*). Taip pat nurodoma ir buvo vieta – *ant palangės*.

Be minėtųjų požymių taip pat išskiriama spalva. Vokiečių kalboje *pavasaris* gali būti ne tik vienspalvis (pavyzdžiui, *hellgrün*), bet ir spalvotas (*bunt*), o lietuvių kalbos pavyzdžiuose pasitaikė rasti tik tokių atvejų, kai šiam metų laikui priskiriama tik *žalia* spalva ar jos atspalvis – *žalsvas*.

Von hellem Grün war Kay. Sie war ein hellgrüner Frühling;

Bunter Frühling: Riesige Rapsfelder schmücken als Sonnenteppe die Landschaft.

Žalasis pavasaris - naktinių šalnų pabaiga, beržų susprogimas;

Toks jau tas nepadoriai žalsvas Pavasaris.

Kiekvienas daiktas gali turėti ne tik savo spalvą, bet prisilietus galima pajusti jo temperatūrą. Atrodytų, kad *pavasaris* yra pirmasis metų laikas, kurio metu oras turėtų atšilti, tačiau analizuotose pavyzdžiuose neretai aptinkami šaltumo požymiai:

Er sagt, der harte Winter und der kalte Frühling - beides sei nicht so fatal gewesen wie die letzten Wochen der Trockenheit;

Der frostige Frühling ließ die Winzer in der Region kalt;

Der Frühling bleibt nasskalt.

Buvo šaltas pavasaris, daug sniego;

Kai šalti pavasariai, ir liepos nelabai žydi...;

Trukdė dobilų sėklų brendimui ir nuėmimui. 1992 m. vėsus ir drėgnas pavasaris.

Kitas DAIKTO požymis būdingas pirmajam metų laikui - *pavasaris* gali turėti fizines ypatybes, suvokiamas žmogaus. Šios ypatybės – tai kvapas, garsas, o vokiečių kalboje dar ir skonis⁴.

PAVASARIS YRA KVEPIANTIS DAIKTAS

Die Vögel stimmten den Abendgesang an. Es roch nach Frühling;

So duftet der Frühling...;

Der Frühling stinkt: Gülle sorgt für Ärger.

Bet ilgės dienos, sugrįš laukų žaluma, ir taip pat kvepės pavasaris dabartiniams šešiolikmečiams;

Pietų Lietuvoje per patį vidužiemį pakvipo pavasariu;

Pirmosiomis dienomis orai dar labiau atšilo. Gamtos namuose pakvipo tikru pavasariu.

Iš pateiktųjų pavyzdžių matoma, kad *pavasaris* abiejose kalbose gali *kvepėti*, tačiau įdomu tai, kad vokiečių kalboje rastas vienas atvejis kai *pavasaris* dvokia (*stinkt*). Lietuvių kalboje blogi kvapai neišskiriami.

PAVASARIS YRA SKAMBANTIS DAIKTAS

So klings der Frühling;

O ypač va tokią naktį, kai tolimas tolimas pavasaris šlamščia skvero tujose. Girdite?;

Be to, jau gaudžia pavasaris, plūsta upeliūkščiai, klykauja kuosas.

---

⁴ (čia ir visame darbe): submodeliai, priklausantys kategorijai METŲ LAIKAS YRA DAIKTAS.

Tik keliuose pavyzdžiuose aptinkami tokie atvejai kai *pavasariui* suteikiami garso požymiai. Pateiktame vokiečių kalbos pavyzdyje ankstyvasis metų laikas gali tik skambėti (*klings*), o lietuvių kalboje garsas išreiškiamas vėjo ošimu (*šlamščia*) ar gaudesiu (*gaudžia*).

PAVASARIS YRA VALGOMAS DAIKTAS

*[...] wehte ein milder Wind, der im Flug alle Schneeflächen und Eiskrusten von Gräsern und Sträuchern forttrug; fast ein Geschmack von Frühling lag in der Luft;
So schmeckt der Frühling: Nachdem die Sonne uns gestern nach langer Zeit wieder einmal so richtig verwöhnt hat, kommt es heute noch besser.*

Pavasaris su fizine žmogaus ypatybe – skoniu, asocijuojasi tik keliuose vokiečių kalbos pavyzdžiuose. Lietuvių kalboje, kaip jau minėta tokių pavyzdžių neaptikta.

Aptarus GYVOS BŪTYBĖS ir DAIKTO konceptualiąsias metaforas, reikėtų paminėti ir tai, kad vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiuose galima aptikti tokių atvejų, kai metų laikui suteikiamos vertinamosios savybės, kurios tinka ir GYVOS BŪTYBĖS, ir DAIKTO metaforų tipui. Dažniausiai tarp pavyzdžių aptinkamas grožio parametras:

Ein schöner Frühling hebt das Leben;

Landesrat Gerhard Hirschmann nahm das Wortspiel auf: "Es wäre ein schöner Frühling für Graz, wenn wir mehr Parkgaragen bekämen."

Lietuvoje dabar labai gražus pavasaris. O pas mus kalnai dar sniegu apsikloję;

Ilgai stovėjau nejudėdama, koks gražus buvo pavasaris, o gal jau ir vasara, ne, vis dėlto dar pavasaris;

Gražus pavasaris: jaunatviškai giedra padangė, ir saulė jaunatviškai skaisti, ir medžiai žali.

Ontologinėms metaforoms taip pat priskiriamos *pavasario* asociacijos su AUGALU:

PAVASARIS YRA AUGALAS

Wenn der Frühling erste Blüten treibt, schwärmen wieder Tausende hinaus ins Grüne, um die Farbenpracht frühblühender Pflanzen ins eigene Wohnzimmer zu verfrachten;

Der Frühling blüht, die goldnen Sterne singen;

Der Frühling blüht gerade auf, da träumt man im Stadthaus schon von einer Eisbahn auf dem Kornmarkt und hat den Flop <...> wohl schon vergessen.

Spalio, lapkričio mėnesiais, kai Argentinoje žydi pavasaris, Berise dešimt dienų kunkuliuoja įvairiaspalvė, įvairiakalbė mugė;

Isižydėjo, isižaliavo dar vienas pavasaris;

Jų plynaukštėj pradeda žaliuoti ir krauti žiedus pavasaris.

Pavasaris – pirmasis metų laikas, kai atgyja gamta. Todėl tiek vokiečių, tiek lietuvių kalbose žymimas žydėjimo procesas. Vokiečių kultūroje atkreipiamas dėmesys į tai, kad pražysta pirmieji žiedai (*erste Blüten*) ar pats pavasaris jau žydi (*blühen*), o lietuvių kultūroje labiau akcentuojamas pats augalo žydėjimo procesas nuo pat pradžios iki galo. Čia galima aptikti ne tik minėtuosius pavyzdžius (žr. aukščiau), kai pavasaris žydi, žaliuoja ar krauna žiedus, bet minima ir tai, kad šis metų laikas *skleidžiasi, kalasi, sprogsta* (sprogimas čia siejamas su pirmųjų žiedų pasirodymu) bei *nuvysta*:

Skleidėsi pavasaris. Senokai nutilo karo kanonada, išblėso ir vaikiškos mūsų viltys sulaukti stebuklo - nepriklausomybės

Visur kalėsi pavasaris, o ji merdėjo, vos 17 besulaukusi;

Kad išliktum, kad sulauktum kaskart sprogančio pavasario;

Nužydėjus pavasariui, greiti, judrūs ir gudrūs laukiame vasaros.

Įdomu tai, kad *pavasario* nuvytymas reiškia jo pabaigą, bet ne pačių žiedų nužydėjimą. Juk pasibaigus ankstyvajam metų laikui, prasideda naujas – *vasara*, kuris yra dar šiltesnis ir vilioja žmones į laukus (plačiau apie *vasaros* konceptualiąsias metaforas p. 27).

Kitas konceptualiųjų metaforų tipas, būdingas *pavasario* metaforoms – **struktūrinės metaforos**.

Nors vokiečių ir lietuvių kalbose *pavasaris* gali būti suprantamas panašiai, tačiau rasta ir keletas skirtumų, pavyzdžiui, lietuvių kalboje aptinkama tokių atvejų, kai *pavasaris* asocijuojasi su SKYČIU:

PAVASARIS YRA SKYSTIS

Vėl pavasaris gatves užliejo;

Ledais, suminto sniego vieškeliais nučiužinėjo žiema, upelio vandenimis, vėl sužaliavusių, sužydusių pievų paklodėmis atputojo pavasaris;

Kai Miestas dar nebuvo sužaliavęs, bet pavasaris jau sruvo iš visų patvorių ir kiemų.

Taip pat lietuvių kalbos pavyzdžiuose aptikta ir keletas pavyzdžių, kuriuose randamos *pavasario* asociacijos su UGNIMI:

PAVASARIS YRA UGNIS

Dveji metai kartu, dveji atskirai - visas jos ir Henriko laimės stažas. Pavasaris užgeso staiga, kaip ir prasidėjęs;

Nebelindo blynai, užgeso pavasaris;

Lietuvos žemelę taip išdegino ankstyvas karštas pavasaris, kad ne tik žemdirbiui, sodininkui dėl jo skauda galvą.

Tai, kad *pavasaris* pateiktuose lietuvių kalbos pavyzdžiuose *užgesa*, gali būti suprantama kaip šio metų laiko pabaiga. Paskutinysis pavyzdys, tuo tarpu, gali sukelti nuostabą, nes retai kada pirmajam metų laikui būdinga aukšta oro temperatūra.

Paskutinysis požymis būdingas tik lietuvių kalbai – *pavasario* asociacija su RYTU. Tiesa, dažniausiai čia minimas tik rytui būdinga savybė – aušra:

PAVASARIS YRA RYTAS

Vos pavasaris išaušo, Vyturėlis čyru-vyru;

Štai ir vėl švinta pavasaris, kovo 27-oji - Tarptautinė teatro diena, Velykos...;

Pavasaris aušta, kyła iš lėto lyg nebepasveiksiantis ligonis.

Rytais pakildama saulė skelbia dienos pradžią, todėl *pavasario* tapatinimą su aušra galima suprasti kaip šio metų laiko pradžią. Diena baigiasi vakaru, todėl ir pirmasis metų laikas turi baigtis, užleisdamas vietą *vasarai*. Apie *vasaros* konceptualiąsias metaforas ir bus kalbama kitame skyriuje.

3. 2. Vasaros metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose

Vasara – šilčiausias metų laikas, džiuginantis ne tik žaliuojančia gamta, bet ir ilgiausiomis metų dienomis. Ferber teigia, kad „vasara ir žiema kadaise, matyt, buvo vieninteliai aiškiai įvardyti metų laikai, ir abu šie žodžiai ilgai vartoti nusakant metus, ypač kai nurodomas skaičius“ (Ferber, 2004:300).

Nagrinėjant surinktus pavyzdžius, paaiškėjo, kad didžiausia dalis *vasaros* konceptualiųjų metaforų yra **ontologinės**. Abiejose kalbose *vasarai* dažniausiai priskiriamos GYVOS BŪTYBĖS savybės:

VASARA YRA GYVA BŪTYBĖ

Der Sommer hatte uns in diesem Jahr zu schnell verlassen;

Der Sommer lädt zum Feiern ein. Und dazu serviert man den Gästen leichte Sommersnacks;

Der Sommer weint sich aus.

*Vasara , regis, bus pamiršusi Lietuvą;
Anava už tų kalvų mūsų laukia vasara, Nabele! ;
Tačiau didžiuosius savo darbus vasara nuveiks pati.*

Kadangi dažniausiai *vasara* yra personifikuojama, abiejų kalbų pavyzdžiuose galima aptikti tokių atvejų, kai karštajam metų laikui priskiriamos žmogaus emocinės būsenos ar būdo savybės:

*Der Sommer bleibt weiterhin launisch;
Das wird ein lustiger Sommer. Türkis, Rosa, Apfelgrün, Rot und Orange - die
Handtaschenmode strahlt Lebensfreude aus;
Der traurige Sommer .*

*Nebegrįš pakluonēm vasara meili, Už kalnų aukštųjų ji toli, toli ... ;
Vasara buvo miela – švietė saulė;
Dvidešimt pirmoji vasara yra liūdna.*

Iš pateiktųjų pavyzdžių matoma, kad šis metų laikas vokiečių gali būti sutapatinamas su kaprizinga (*launisch*), o lietuvių – su *meilia*, *miela* mergaitė. Juk dažniausiai kaprizai ar meilumas būdingi moterims, ypač ankstyvajame jų amžiuje. Taip pat abiejų kalbų pavyzdžiuose aptinkama liūdesiu ar džiaugsmu išreiškiama *vasaros* emocinė būsena – vok. *lustiger* (linksma), *traurige* (liūdna), liet. *liūdna*.

Vasara – karščiausias metų laikas, kurio metu užauga bei noksta įvairios daržovės ir vaisiai. Todėl lietuvių kalboje, norint pabrėžti *vasaros* teikiamus malonumus bei gerybes, šiam metų laikui priskiriamos *dosnaus*, o kartais ir *šykštaus* žmogaus bruožai:

*Kūčių barščiai su ausytėmis – labai skani sriuba, be jokių dirbtinių prieskonių – viskas iš to,
ką davė žmogui dosni vasara;
Jei jos dalia - scenoje virpinti vaikų širdeles? Manote, jai vasara buvo dosnesnė?;
Ši vasara pašykštėjo grybų, ir vis dėlto į miesto toksikologijos centrą kreipėsi dešimt
žmonių, kuriems diagnozuotas apsinuodijimas grybais.*

Ir vokiečių, ir lietuvių kalboje *vasarai* suteikiamos ir žmogaus išvaizdos ypatybės. Dažniausiai čia minimas metų laiko grožis bei fizinis patrauklumas ar žmogaus amžius:

*Der Sommer verspricht schön zu werden.
Einem schönen Sommer steht nichts mehr im Weg.*

O jinai, laisva lyg paukštis ir rami tartum subrendus vasara, gyveno vieniša namuos, kurie stovėjo išdidžių kalnų viršūnėje;

Gyvenimas nutrūko gal savaitė po joninių, kai vasara dar buvo pačioje jaunystėje.

Galima numanyti, kad graži *vasara* būna tuomet, kai užtenka lietaus ir saulės. Esant tokiam palankiam orui žmonės džiaugiasi žaliuojančia gamta ir šiluma.

Dar vienas panašumas, siejantis *vasarą* su GYVA BŪTYBE – judėjimas. Čia galima išskirti keletą metų laiko judėjimą reiškiančių grupių: a) *vasara* juda kaip žmogus, b) netikslinamos judėjimo ypatybės (judėjimo veiksmažodžiai gali būti priskiriami tiek žmogui, tiek gyvūnui):

a) *In der Mehrzweckhalle Ganterschwil kehrte am Samstag der Sommer ein;
Der Sommer floh. Und schon brausten die Herbstwinde wieder wie immer.*

Po šiltoko pavasario vasara į Australiją atkeliavo įsisupusi į storą audringų debesų sluoksnį, pagrūmodama žaibais ir griaustiniais.

O štai vasarą kaip sykis "išjoja", šiltais lašais į grindinį dar muša jos žirgo kanopos;

Vokiečių kalbos pavyzdžiuose aptinkami tokie atvejai kai *vasara* gali užsukti (*einkehren*) į šalį ar tam tikrą sritį, bet ir iš jos pabėgti (*fliehen*). Lietuvių kalbos pavyzdžiuose taip pat išreiškiamas šio metų laiko atėjimas (*atkeliavo*). Čia aptinkamas ir toks pavyzdys kai *vasara* gali judėti ir kieno nors padedama. Šiuo atveju vartojamas veiksmažodis „išjoja“.

b) *Sommer schlich sich langsam davon. An den Rosenbüschen leuchteten Hagebutten;
Die Straßen waren feucht und dunkel. Dennoch war es warm. Der Sommer kam früh.*

Kai jo šaka suminkštėja ir sprogsta lapai, žinokite, jog artinasi vasara;

Atėjo vasara. Nebebuvo tokios įtampos;

Abiejose kalbose galima aptikti pavyzdžių kai *vasara* gali *ateiti*, *artėti* (vok. *kommen*). Taip pat vokiečių kalbos pavyzdyje matomas ir lėtą judėjimą reiškiantis veiksmažodis – *davonschleichen, sich* (išsėlinti).

Vasaros „ėjimas“ vokiečių ir lietuvių kalbose taip pat išreiškiamas a) greito, intensyvaus bei jau minėtojo b) lėto judėjimo veiksmažodžiais:

a) Der Sommer nimmt nochmal einen Anlauf;

Der Sommer kommt, und zwar mit ganz großen Schritten: Als Vorbote steigt am Samstag, 5. Mai, von 20 Uhr an die "Über-30-Party" im Congress-Park.

Pagrūmodama perkūnija ir pateškendama smagiais liūčių purslais, skuba vasara.
Kol daržus ravi, vasara vagoje bėga, kad pasėtas grūdas suvešėtų.

b) Der Sommer geht langsam;

Juo labiau kad slenkant vasarai ir žiauriems jausmų protrūkiams užtemdžius padangę;
Kaip slogutis praslenka vasarą dvokiančių kamerų tvankume.

Kiekviena kartą *vasara* gali „ateiti“ į šalį tiek skubėdama, tiek ir palengva. Tačiau tokių pavyzdžių abiejose kalbose nėra daug. Pavyzdžiui, vokiečių kalboje dažniau galima aptikti tokių atvejų, kai minimas *vasaros* „atsisveikinimas“ su žmonėmis:

Der Sommer hat sich verabschiedet. See und Schwimmbad haben die Tore geschlossen;

Der Sommer nimmt versöhnlich Abschied;

Der Sommer sagt «Goodbye».

Nors *vasara* gali būti suprantama kaip meili, kaprizinga mergaitė (žr. p. 28), tačiau vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiuose taip pat aptinkama ir tokių atvejų, kai ji asocijuojasi su JĖGA, kuri parodoma GYVOS BŪTYBĖS:

VASARA YRA JĖGA

Der Sommer bäumt sich mit letzter Kraft auf. Gestern wurde auch am Bodensee verbreitet nochmals die 30-Grad-Markeüberschritten;

Trotz Regen: Am Ende siegt der Sommer.

Der Sommer wird ein Chaos. Viel schlimmer als 1998, wo schon über 22 Prozent aller Flüge in Europa zu spät starteten", warnt Neumeister;

Vasara išišėlo. Tinkamiausias metas tėveliams ramiai atostogauti, o vaikams – į stovyklas traukti;

Ir buvo galima leistis žemyn, kur jau siautėjo vasara;

Meksikietiški serialai, kuriuose amžinai karaliauja vasara, priskirtini virtualiai tikrovei, neatitinkančiai rūsčių būties dėsnių [...].

Vokiečių kalbos pavyzdžiuose matoma, kad *vasara* gali priešintis (*bäumt sich auf*) ar laimėti (*siegt*) kovą. Taip pat jėgos įrodymu gali tapti ir *vasaros* tapatinimas su chaosu (*Chaos*). Lietuvių kalbos pavyzdžiuose aptinkama tokių atvejų, kai minimas *vasaros* šėlsmas (*įsišėlo, siautėjo*) ar jos viešpatavimas (*karaliavo*) kurioje nors srityje. Karaliavimas šiai konceptualiųjų metaforų grupei priskiriamas todėl, nes ką nors valdyti gali tik pats stipriausias, galingiausias.

Įdomu tai, kad priešingai nei *pavasaris*, kuris abiem kultūroms gana dažnai asocijuojasi su paukščiu (žr. p. 22), *vasara* tik labai retai tapatinama su šiuo skraidančiu gyvūnu. Tokių atvejų tik keletą kartų aptikta lietuvių kalbos pavyzdžiuose:

Ir pašauks jį žiemą su speigu, Vėl gražus pavasaris praeis, Nuplevens vėl vasara lauku, Vėl vėjelis išdykaus rugiais;

Praskris, nuplasnos vasara, nespėsi apsidairyti;

Atplasnojo, atžydėjo pievomis kvepianti vasara.

Matoma, kad pirmuosiuose pavyzdžiuose minima *vasaros* pabaiga, nes žodžiai *nuplevens*, *praskris*, *nuplasnos* reiškia skridimą iš vienos vietos į kitą. Tuo tarpu paskutiniajame pavyzdyje aptinkama asociacija su *vasaros* pradžia (*atplasnojo*). Tiesa, čia *vasara* dar tapatinama kvepiančiu daiktu (*kvepianti*) ir augalu (*atžydėjo*) ar (KVEPIANČIO DAIKTO ir AUGALO konceptualiosios *vasaros* metaforos nagrinėjamos p. 32 ir 33).

Dar vienas ontologinių metaforų tipas, aptinkamas metų laiko pavadinimo *vasara* vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiuose - abstrakto sudaiktinimas. Tačiau reikėtų paminėti, kad tokių pavyzdžių, kai *vasarai* suteikiamas svoris, forma ar spalva, vokiečių kalboje buvo aptikta kiek mažiau nei lietuvių.

VASARA YRA DAIKTAS

Den Sommer in die warme Stube gebracht;

Einen bunten Sommer soll es gleichwohl noch geben, aber: Statt 6 000 Fuchsien werden es noch 5400 sein, statt 25 000 Fleißigen Lieschen noch 20 000, statt 8 000 Geranien noch etwa 7 000;

Denn meistens ist der Sommer viel zu kurz...

Truputį vėluoju atsakyti į Jūsų draugišką laišką. Vasara buvo sunki. Kelionės, liga ir begalė darbo;

Didelių žmogaus pastangų čia kaip ir nereikia – vasara savaime yra marga, žieduota, keičianti spalvas ir formas;

Maždaug tuo metu, kai nustoji augęs, paaiškėja, kad visos vasaros yra vienodai niekingai trumpos.

Pavyzdžiuose matoma, kad *vasara* vokiečių kalboje gali būti suprantama kaip daiktas, kurį galima pakelti, jį atnešti (*gebracht*), o lietuvių kalboje įvardijamas net jos svoris – *sunki*. Taip pat abiejų kalbų pavyzdžiuose matomi ir metų laiko kaip daikto spalvos (vok. *bunt*, liet. *marga*) ir formos (vok. *kurz*, liet. *trumpos*).

Vasarai, kaip tam tikram DAIKTUI, gali būti priskiriamos fizinės ypatybės, suvokiamos žmogaus, pavyzdžiui, kvapas, garsas, skonis. Vokiečių kalboje *vasara* asocijuojasi su visais išvardintais fiziniiais pojūčiais, o lietuvių kalboje tik su pirmaisiais dviem.

VASARA YRA KVEPIANTIS DAIKTAS

Frisches Stroh lag hinter einem Verschlag und duftete nach Sommer;

Es rieht nach Sommer, nach säuerlichem Schwammwasser, nach Pausenbrot und Schweiss;

Und zahlreiche stimmungsvolle Farbfotos stellen auch diejenigen zufrieden, die nur in Gedanken verreisen können. Jetzt den Sommer schnupfern.

Vasara čia kvepėdavo medumi ir žemuogėmis, o ruduo obuoliais;

Nors vasara pačioj jaunatvėj, medumi, žemuogėm kvepės, vėl prasidės kitas virsmas, dienos ims trumpėti;

Vėjas dar kvepėjo vasara, bet visur buvo jaučiamas artėjančio rudens alsavimas.

VASARA YRA SKAMBANTIS DAIKTAS

Wie klings der Sommer? Unter diesem Motto veranstalteten die Mitglieder der Paulusgemeinde und die Pauluskindertagesstätte am Samstag ihr Sommerfest;

Nuskambėjo vasara, ir į kraštą atslinko vėsoki, lietingi orai - kaip rudenį.

Skonio savybių *vasara*, kaip jau minėta, turi tik vokiečių kalboje. Tik šios kalbos pavyzdžiuose aptikta tokių atvejų, kai karštajam metų laikui suteikiamas skonis:

VASARA YRA VALGOMAS DAIKTAS

Dann die Suppe auf die Teller verteilen, mit Erdbeervierteln und geschnittener Minze garnieren. So schmeckt der Sommer!;

So schmeckt der Sommer - nach Sonne, Strand und Cocktail;

Aber der Geschmack: schön herbe der crispige Kaffee-Überzug - mild-schmelzend das Vanille-Eis. Das wird ein leckerer Sommer.

Kadangi vasarą būna karščiausios dienos metuose ir žmonės nori nuo to karščio kiek atsigaivinti, nenuostabu, jog vokiečių kalboje aptinkama tokių pavyzdžių, kai kalbama apie maisto produktus, kurie dažniausiai vartojami karštuoju metų laiku. Todėl šie produktai (*Suppe ...mit Erdbeerenviertel, Cocktail, Vanille - Eis*) dažniausiai asocijuojasi su vasara taip suteikdami jai malonų skonį (*schmeckt, leckerer*).

Nors dažniausiai vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose aptinkamos metų laikų asociacijos tik su koku nors vienu objektu, tačiau galima rasti atvejų, kai negalima tiksliai nusakyti ar toks požymis skiriamas GYVAI BŪTYBEI, ar DAIKTUI. Dažniausiai tai būna vertinamoji savybė *gražus – negražus*:

Wieder ein schöner Sommer;

Aber der letzte Sommer war wirklich schön.

O vasara (nors ir vaikšto lietaus debesys) yra labai graži;

Bet vasara negraži. Lynoja.

Atrasta ir tokių atvejų kai *vasara* vokiečių ir lietuvių kalbose suprantama kaip AUGALAS, kuris žydi ir žaliuoja:

VASARA YRA AUGALAS

Der Sommer blüht auf;

Und daß der Sommer in anderen Gärten aufblüht; in einer historischen und aktuellen Gartenausstellung, in Schaubeeten der Renaissance und auf urbanen Grüninseln;

Blühender Sommer.

Sužydėjo gražuolė vasara, po jos – obuolmušiais žirgais atsuoliavo ruduo, atūžė vėjuotas spalis;

Pakilau, kai vasara buvo sužaliavusi ir sužydėjusi, kai vyrai plakė dalgius šienapjūtei;

Tačiau visada, kai prisimenu aną žaliuojančią vasarą, tuos mielus žmones, kurie kentėjo ir nešė visos tautos kryžių.

Ontologinių konceptualiųjų metaforų tipui taip pat priklauso TALPYKLOS metaforos. Tarp vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžių aptikta tik keletas atvejų kai *vasara* gali asocijuotis su kokia nors TALPYKLA:

VASARA YRA TALPYKLA

Ein Sommer voller schöner Töne;

Spielend in den Sommer klettern.

Vasara jau didelė ir gili;

Vasara pilna galimybių, tiesa, pagal išjudėjimo iš savo <...>.

Iš pateiktųjų pavyzdžių matoma, kad tiek vokiečių, tiek lietuvių kalboje *vasara* gali būti *pilna* (*voller*). Taip pat vokiečių kalbos pavyzdžiuose aptinkama tokių atvejų, kai į *vasarą* galima išskti (*klettern*) arba žymimas jos, kaip TALPYKLOS, gilumas (*gili*).

Išanalizavus vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžius, taip pat aptikta **struktūrinių** konceptualiųjų *vasaros* metaforų. Tačiau reikėtų paminėti, kad tokių pavyzdžių abiejose kalbose mažai.

Panašumai, siejantys vokiečių ir lietuvių *vasaros* koncepto supratimą – metų laiko asociacijos su UGNIMI ir MENO KŪRINIU.

VASARA YRA UGNIS

Der Sommer grillt die Gedanken, der Herbst kühlt sie ab;

Der Sommer heizt uns ganz schön ein.

Vasara išdegino grybus, išvijo gyvate iš sausų balų;

Vasara degte dega, ir darbai ūkyje – taip pat;

Vasara išdegino ir taip retą žolę.

Pateiktuose vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose, matoma, kad aukšta vasaros oro temperatūra gali suteikti ne tik malonių įspūdžių (vok. *heizt uns ganz schön ein*), bet ir pakenkti (*išdegino*). Taip pat ji gali kaitinti žmonių mintis (vok. *grillt die Gedanken*) ar net degti labai karštai, liepsnoti (*degte dega*).

Kitas panašumas, aptiktas abiejų kalbų pavyzdžiuose – *vasaros* asociacijos su MENO KŪRINIU:

VASARA YRA MENO KŪRINYS

Den Sommer auf die Strasse malen;

Dieser Sommer ist große Oper.

Pleneruos ištapyta vasara ir amžinai amžinai mane pamilęs įstrižas spindulys.

Abiejų tautų *vasara* gali būti suprantama kaip nutapytas meno kūrinys (vok. *malen*, liet. *ištapyta*). Tačiau vokiečių kalboje aptinkamas dar ir toks atvejis, kai metų laikas asocijuojasi ir su muzikos kūriniumi (*Oper*).

Aptarus *vasaros* konceptualiąsias metaforas vokiečių ir lietuvių kalbose, toliau bus siekiama išsiaiškinti kaip šios dvi kultūros supranta *rudens* konceptą, kokių panašumų bei skirtumų buvo aptikta analizuojant pavyzdžius.

3. 3. Rudens metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose

Ruduo – tai derliaus nuėmimo metas. Šiuo laikotarpiu dažnai sulaukiama kiek šaltesnių orų – dažnai lyja, o ir saulė retai bepasirodo. „Literatūros simbolių žodyne“ aiškinama, kad ruduo turi du aspektus: „[...] jis užbaigia vasarą ir pranašauja žiemą, jis yra vasaros derliaus nuėmimo šventė ir gedulas dėl metų pabaigos [...]“ (Ferber, 2004:233). toliau bus aiškinamasi ką reiškia *rudens* konceptas vokiečių ir lietuvių kultūrose.

Dažniausiai vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiuose aptinkamos *rudens ontologinės* metaforos, kurios permainingiausiai metų laikui suteikia GYVOS BŪTYBĖS ar DAIKTO požymius.

RUDUO YRA GYVA BŪTYBĖ

Verloren ziehen Mittage sich im Straßenlärm, im Dunst hin. Werte verströmen ins Nichts.

Der Herbst nähert sich;

Wie kräftig der Herbst bereits an die Türe klopft, war am Montagmorgen im Rheintal zu spüren und zu sehen;

Zaunpfahl braucht es nicht mehr, um zu beobachten, dass der Herbst sich immer mehr verabschiedet - und dem Winter weicht.

Ruduo prie vadovėlių pakvietė ne tik moksleivius bei studentus;

Ar jaučiat, tyliai rudenėja. Ruduo dar toks švelniai besišypsantis, su rimumo gaidelė balse, ta gaidelė priversdavo susiimti ir tvirčiau suspausti gėlytę, nešamą į mokyklą rugsėjo pirmąją;

Kokie tobuli rudenio pirštai! Džiugiai švaisto spalvas ir melodijas [...].

Vokiečių kalbos pavyzdžiuose matyti, kad *ruduo* gali ne tik artintis (*nähert sich*) ir belsti į duris (*an die Tür klopfen*) taip pranešdamas apie savo atėjimą, bet ir su visais atsisveikinti (*verabschiedet sich*). Lietuvių kalbos pavyzdžiuose taip pat matomos ir kitos *rudens* kaip GYVOS BŪTYBĖS savybės: šis metų laikas gali *pakviesti, švelniai šypsotis* ar net minimi *rudens pirštai*.

Rudens asociacijose su GYVA BŪTYBE galima paminėti ir tai, kad vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose aptinkama tokių atvejų kai *rudeniui* priskiriamos žmogaus emocinės būsenos ar būdo savybės:

Der Herbst zeigt sich freundlich;

Der Herbst war zwar unfreundlich, doch nur im November gab es tiefere Temperaturen als gewöhnlich;

Ein ruhiger Herbst am Teich;

"Das war schon ein verrückter Herbst. Wir haben am 9. September mit der Frühburgunderlese begonnen und am 2. November die letzten Trauben hereingeholt" [...].

"O liūdnas ruduo, kuris taip liūdnai, taip žiauriai viską gamtoje naikini, išnaikink ir manyje netikusias aistras [...]."

Kol danguje vėl suplevens balti jauno pavasario žirgų karčiai... Geras ruduo. Kol ūkanotas, kol tykus, kol neūkauja vėjai;

Ruduo Lietuvoje toks neįprastai ramus, kad šventųjų Kalėdų eglės montavimo pradžia Katedros aikštėje buvo didžiulis netikėtumas.

Vokiečių kalbos pavyzdžiuose aptinkama, jog *ruduo* gali būti draugiškas (*freundlich*), tačiau šalia pateikiamas ir toks pavyzdys, kuriame paneigiama ši savybė (*unfreundlich*). Taip pat randamas atvejis, kai *ruduo* įvardijamas kaip rami asmenybė (*ruhiger*). Tiesa, *ruduo* gali būti *ramus* ir lietuvių kalboje. Paskutinis vokiečių kalbos pavyzdys rodo, kad lietingasis metų laikas gali būti net išprotėjęs (*verrückter*). Tuo tarpu lietuvių kalbos pavyzdžiuose aptikta tokių atvejų, kai *ruduo* gali parodyti savo liūdnumo (*liūdnas*) ar gerumo (*geras*) išraiškas.

Reikėtų paminėti ir tai, kad lietuvių kalbos pavyzdžiuose aptinkama tokių atvejų kai frazeologizmu „galąsti dantis“ pateikiama *rudens* piktumo išraiška:

*Geltonas klevas prie kryžiaus. Bet pala pala. Ruduo jau išgalando dantis;
Jau ruduo dantis galanda, Jau šalna žolelę kanda.*

Būdvardžių, išreiškiančių *rudens* kaip GYVOS BŪTYBĖS išvaizdą pavyzdžiuose aptikta nedaug ir tik vokiečių kalboje. Lietuvių kalbos pavyzdžiuose išvaizdos požymiai gali būti suprantami ne tik kaip GYVOS BŪTYBĖS, bet ir kaip tam tikro DAIKTO (žr. p. 41).

*Der schöne Herbst lockt viele Ausflügler ins oberste Toggenburg;
Ich würde für mich eher so formulieren: Der junge Herbst fegt wie ein junger Hund über
das Land und holt die Blätter von den Bäumen. Aber er fegt noch!;*

Pirmajame vokiečių kalbos pavyzdyje matoma, kad *ruduo* gali būti *gražus (schöne)*, o antrajame minimas net metų laiko amžius – jaunas (*jung*).

Ruduo dažniausiai įsivaizduojamas kaip pats spalvingiausias metų laikas. Tik šiuo laikotarpiu galima matyti įvairiaspalvę medžių lapija, kuri yra tarsi menininko nudažyta. Būtent tokia žmogaus menininko savybė dažnai aptinkama analizuotuose vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose:

*Der Herbst hatte die Kastanienblätter der Arboner «Seufzerallee» wieder goldgelb gefärbt;
Der Herbst streckt seine Fühler aus und färbt langsam die Blätter bunt;
Malermmeister Herbst schwingt zur Zeit besonders eifrig seinen Pinsel und lässt die Flora in
den allerschönsten Farben erglühen.*

*Baigėsi vasara, ruduo jau pradėjo puošti medžių lapus įvairiausiomis spalvomis;
O ruduo su nuostabiausiom spalvom išdažė visus kumpelius, kuriais tiek keliauta...;
Kai ruduo krauju ir auksu nutaško klevus, Ksavera tarytum girdi Balio Puteikio žodžius:
„Atrodo, išeinu į nežinomybę [...].“*

Rudenis asociacijas su GYVA BŪTYBE dar labiau sustiprina judėjimo veiksmožodžiai. Čia išskiriamos keletas judėjimo veiksmožodžių grupės: a) *ruduo* juda kaip žmogus; b) *rudens* judėjimo ypatybės nepatikslintos:

a) *Die Sommerzeit ist nun vergangen, seht, der Herbst kehrt wieder ein;
Ein Bad im Laub nimmt unsere Schöne. Der Herbst zieht ins Land und hat es mit
wunderbaren Farben "angemalt".*

Jau ir ruduo atkeliavo - pats sodinimo metas;

Taigi ruduo jau žengia laukais, o Anykščių rajono teisinės institucijos dar prisimena 1999-ųjų sutikimą.

- b) *Gübeli: «Dann kam der Herbst und stellte alle Prognosen über den Haufen, und wir stellten einmal mehr fest, dass es auch dort Pilze in reicher Menge gab, wo man über etliche Jahre solche vermisste.»;*

Es wird aber auch Zeit, denn schon bald naht der Herbst und die Tage werden kürzer. Man merkt dies jetzt schon.

Taip atėjo ir ruduo. Kostas kelis kartus pastebėjo, kad Mocė pareidamas ir išeidamas dairosi į abu gatvės galus;

Laikas greitai bėgo, artėjo ruduo, reikėjo apsispręsti.

Kiekviena GYVA BŪTYBĖ gali judėti įvairiais tempais. Todėl *rudens* judėjimas gali būti a) greitas, intensyvus arba b) lėtas, pastovus:

- a) *Der Herbst naht in grossen Schritten;*

Die Erntezeit neigt sich ihrem Ende zu, und der Herbst eilt mit großen Schritten herbei.

Ruduo įsibėgėja. Vis daugiau požymių gamtoje rodo, kad įsivyrąja tikrai rudeniui būdingi orai;

Ne tik ruduo skubėjo - ir diena.

Vokiečių kalbos pavyzdžiuose matyti, kad *ruduo* gali artintis (*naht*) ar atskubėti (*eilt herbei*) dideliais žingsniais (*grossen Schritten*). Pateiktaisiais lietuvių kalbos atvejais *ruduo* ne tik *įsibėgėja*, bet ir *skuba*.

- b) *Wenn die Sonnenblume in Blüte steht, schleicht sich auch bereits der Herbst langsam durch die Hintertüre herein;*

Der Herbst kommt doch von ganz allein, manchmal fast über Nacht.

Jo neįmanoma į kambarį prisišaukti, kai į Labanorą atsėlina ruduo;

Kai padangėse slampinėja basakojis ruduo, norėtuši, kad šį pašnekesį pratęstų ne vien sąvartynų vargetos ar tie, kurie turi tik nuosavą tiesą.

Pirmajame vokiečių kalbos pavyzdyje matoma, kad *ruduo* gali palengva įslinkti (*schleicht sich herein*) į namus. Taip pat pateikiamas ir toks atvejis, kai *ruduo* keliauja vienas (*kommt doch von ganz allein*). Čia galima nuspėti, jog tas, kuri keliauja naktį (*über Nacht*) niekur nepaskubės. Tuo tarpu lietuvių kalbos pavyzdžiuose šis metų laikas gali *atsėlinti* ar *slampinėti*.

Kadangi *rudenį* dažniausiai pabjūra orai, dienos būna vėjuotos ir lietingos, vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose aptinkama ir tokių atvejų, kai šiam metų laikui priskiriamas asociacijos su JĖGA. Ši JĖGA – GYVOS BŪTYBĖS valdžios, galios rodymas:

RUDUO YRA JĖGA

Der Herbst tobte mit tagelangem Regen und heftigen Stürmen durchs Land;

In der letzten Runde schlug der Herbst zu;

Der Herbst schlug mit aller Kraft zu, und so regnete es meist in Strömen.

Ruduo įsigali. Tauriųjų elnių riaumojimas po truputį nutyla;

Staiga užgriuvęs ruduo nusinešė trumpos vasaros šilumą;

Ruduo taip nuplėšė lapus nuo kaštonų alėjoje, kad, be stiklu dengto keleivių paviljono, gali sakyti, nėra sausos vietos penkiasdešimties metrų atstumu.

Iš pavyzdžių matoma, kad *ruduo* vokiečių kultūroje gali siautėti (*tobte*) ar trenkti (*schlug der Herbst zu; schlug mit aller Kraft*). Tuo tarpu lietuvių kalbos pavyzdžiuose aptinkama, jog šis metų laikas *įsigali*, *užgriūva* ar *plėšo lapus*.

Be to, kad *rudeniiui* vokiečių ir lietuvių kalbose gali būti suteikiamos GYVOS BŪTYBĖS savybės, pavyzdžiuose atrandama ir tokių atvejų, kai šiam metų laikui priskiriamos daikto ypatybės:

RUDUO YRA DAIKTAS

Den Herbst in einen Strauß voller Melodien gepackt;

Gott hat uns einen guten Herbst geschenkt;

Der Herbst war lang, und die Vorbereitungszeit der NLA-Wasserballer auf die Saison 2010 ist fast abgeschlossen.

Ruduo, sako, bus ilgas: gervės skrido aukštai. Kalbamės trumpais sakiniiais;

Antroji eilutė: Geltonas lapas. Didelis ruduo. Joje susiduriame su pirmosiomis komplikacijomis;

Geltonas, spindintis ruduo pradingo akinančiose liepsnose.

Pateiktuose vokiečių kalbos pavyzdžiuose matoma, kad *ruduo* gali būti suprantamas kaip daiktas, kurį galima supakuoti (*gepackt*) ar padovanoti (*geschenkt*). Taip pat aptinkamas atvejis, kai nurodoma metų laiko forma – ilgas (*lang*). Beje, lietuvių kalbos pavyzdyje ne tik aptinkama tokia pati metų laiko kaip daikto formos savybė, bet ir aukščio matmuo – *didelis*. Paskutiniajame lietuvių kalbos pavyzdyje matomas ne tik daikto gebėjimas spindėti, bet ir jo spalva – *geltonas*. *Rudens* asociacijose su DAIKTU aptinkama ir daugiau metų laiko spalvinių išraiškų:

Farbig war der Herbst schon allemal. Ein Spiel mit Farbe und Form;

Der Herbst wird heuer bunt;

Der Herbst ist öde, trist und grau. Weit gefehlt. Keine andere Jahreszeit sorgt in der Natur für solch prächtige Farben;

Dunkelgrauer Herbst;

Schwarzer Herbst. Nur einen Punkt holte die Weninger-Elf in der Hinrunde;

Peschel will Herbst vergolden.

Spalvingo jums rudens! Ir saugokitės, kad kaštonas ant galvos nenukristų;

Ruduo nors ir šaltas, bet įvairiaspalvis;

Vėl pilkas ruduo, vėl švilpauja vėjai dykrose už Neries, "Lietuvos" viešbučio kaimynystėje;

Šitaip darbuojantis ruduo jau visai įjuodo, užgriuvo lapkritys;

Auksinis ruduo, pats riešutų metas, kai jau nugeltę beržai;

„Eina dienos, geltonas ruduo kaip nuotaikingam eilėraštyje [...]. Ėda mus dulkės ir utėlės [...];

Saulė riedėjo dideliu greičiu dangumi, ruduo buvo šviesiai violetinės spalvos.

Analizuotose abiejų kalbų pavyzdžiuose aptikta, jog *ruduo* gali būti *spalvingas* (vok. *farbig*), *įvairiaspalvis* (vok. *bunt*), *pilkas* (vok. *grau*; čia išskiriamas ir dar tamsesnis pilkos spalvos tonas - *dunkelgrau*) ar *auksinės* spalvos (vok. *vergolden*). Lietuvių kalbos pavyzdžiuose atrasta ir keletas atvejų, kai *rudeniui* suteikiama *geltona* arba *šviesiai violetinė* spalva.

Asociacijose su DAIKTU, *rudeniui*, rečiausiai iš visų metų laikų, priskiriamos fizinės ypatybės, suvokiamos žmogaus. Vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose aptinkama tik kiek daugiau asociacijų su kvapu, o atvejai, kai *rudeniui* suteikiamas skonis, keletą kartų rasta tik vokiečių kalbos pavyzdžiuose:

RUDUO YRA KVEPIANTIS DAIKTAS

Fallendes Laub trudelt im Sonnenschein, es riecht nach Herbst, Moos und Pilzen. Immer neue unglaubliche Weitblicke;

Eines Morgens riechst du den Herbst. Es ist noch nicht kalt; es ist nicht windig;

Die Luft riecht nach Herbst. Sie ist ein kleines bisschen kühler als an anderen Tagen.

Vėjas ir žemė jau kvepėjo rudeniu;

Širyti jau galima užuosti rudenį;

[...] kad geriant iš jos būtų galima jausti rudenio kvapą, nes jis yra jos širdies aromatas.

RUDUO YRA VALGOMAS DAIKTAS

So süß schmeckt der Herbst;

Den Herbst erschmecken.

Analizuotose pavyzdžiuose taip pat aptikta atvejų, kai tam tikras metų laiko požymis gali būti priskiriamas ir GYVAI BŪTYBEI, ir DAIKTUI. Dažniausiai šis požymis žymi išvaizda ir yra vertinamojo pobūdžio:

Nach dem grossen Sommer ein schöner Herbst?

Der Herbst ist schaurig schön. Die einen jammern: Es ist ihnen zu kalt, sie haben Husten und Schnupfen, der Nebel nervt sie.

P. S. Po velnių, ruduo labai jau gražus;

Gražaus rudens sulaukėme, pone daktare.

Priešingai nei *pavasaris*, kuris dažnai asocijuojasi su AUGALU, tokių *rudens* vartojimo atvejų aptikta tik keletas. Tai būtų galima aiškinti tuo, kad *pavasariį* atgimsta gamta ir viskas aplinkui sužaliuoja, o *rudens* laikotarpiu visi augalai nuvysta ir gamta ruošiasi žiemai.

RUDUO YRA AUGALAS

Wo der goldene Herbst im Keller erblüht;

Der Herbst bei bellaflora erblüht in allen Farben!

Jeigu ten, mažytėje trapaus ir laikino kūno bažnytėlėje, visados niūrus ir bevystantis ruduo.

Vokiečių kalbos pavyzdžiuose matoma, kad *ruduo* gali pražysti įvairiomis spalvomis (pirmajame atvejuje *rudeniui* jau suteikta auksinė (*goldene*) spalva, o antrajame teigiama, jog šis metų laikas gali pražysti visomis spalvomis (*in allen Farben*)). Tuo tarpu lietuvių kalbos pavyzdyje aptinkama, jog šis metų laikas vysta (*bevystantis*).

Mažiausiai iš visų ontologinių metaforų pavyzdžiuose randama *rudens* asociacijų su TALPYKLA:

RUDUO YRA TALPYKLA

Bet tada jau bus gilus ruduo;

Gilus ruduo – pernai metų ruduo;

Tai kas, kad ruduo dar ne pats giliausias ir dienei vis dėlto dar yra.

Matoma, kad visuose pavyzdžiuose pateikiamas tam tikros TALPYKLOS gylio parametras – *gilus, ne pats giliausias*.

Struktūrinių *rudens* metaforų vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose aptinkama mažai. Tokie atvejai abiejose kalbose dažnai būna vienetiniai.

Lietuvių kalbos pavyzdžiuose, priešingai nei vokiečių, galima aptikti atvejų, kai *ruduo* asocijuojasi su SKYSČIU:

RUDUO YRA SKYSTIS

Žodžiu, drumzlinas ruduo, o ne žiemos pradžia;

Ruduo kaip gintaras čia lašą nuo Laisvės liepų ir klevų, bet šuniškas toks rendez vous, nes jau žiema mums laiškus rašo;

Ir tada gal... gal vieną dieną, kai lauke lynos ruduo, jūs, besiknisdami sename archyve, atrasit dulkėta ir seną laikraštį „Naujas varpas“ [...].

Rudens asociacijas su SKYSČIU galima aptikti tik lietuvių kalbos pavyzdžiuose. Čia matoma, kad šis metų laikas gali būti *drumzlinas* ar turėti tik skysčiui būdingą savybę – *lašėti, lynoti*. Šis lynojimas siejamas su darganotu *rudens* oru, stipriu vėju ir medžiais be lapų. Tačiau kiekvienais metais *rudens* darganas keičia *žiemos* speigai. *Žiemos* koncepto samprata vokiečių ir lietuvių kalbose bus aptariama kitame skyriuje.

3. 4. Žiemos metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose

Žiema – pats šalčiausias metų laikas. Ji gali džiuginti savo baltu sniego patalu ar gąsdinti dideliais šalčiais. Dažnai *žiemai* būdingi vaizdiniai būna vyraujanti tamsa, pučiantys stiprūs vėjai, sukaustyta šalčio gamta, šerkšnas ir pan. šiame skyriuje bus stengiamasi išsiaiškinti su kokiomis asociacijomis siejamas *žiemos* konceptas vokiečių ir lietuvių kalbose.

Analizuojant abiejų kalbų pavyzdžius dažniausiai aptiktos *žiemos* konceptualiosios **ontologinės** metaforos. Dažniausiai čia šaltasis metų laikas gali turėti GYVOS BŪTYBĖS ar DAIKTO savybių.

ŽIEMA YRA GYVA BŪTYBĖ

Der Winter zeigt sein kühles Gesicht und kleidet die Landschaft weiß;

Auch der Winter besuchte just an diesem das Dorf. Begrüsst wurden die über 70 Senioren mit beschwingten Klängen der Huusmusig Schlegel aus Wildhaus;

Der Winter hat "guten Tag" gesagt.

Bet artinosi žiema ir aš galvą sukau, kur reikės giesmininkes laikyti per šalčius;

O dar vėliau išskrido paukščiai, visi tie, kuriems žiema Lietuvoj yra visiškai nepažįstama;

Sakoma, kad žiemos charakterį pagal daugybę požymių galima atspėti iš anksto.

Kadangi *žiema* asocijuojasi su šalčiu, apledijusia gamta, todėl pirmajame vokiečių kalbos pavyzdyje matoma, jog šis metų laikas gali parodyti savo šaltą veidą (*zeigt sein kühles Gesicht*) ir padengti kraštovaizdį baltu sniegu (*kleidet die Landschaft weiß*). Antruoju pateiktu atveju *žiema* aplanko (*besuchte*) tam tikrą vietovę, o paskutiniajame vokiečių ir pirmajame lietuvių kalbos pavyzdyje aptinkama *žiemos* pradžios išraiška, t. y. pasisveikinimas atėjus (*hat „guten Tag“ gesagt*) ir pats judėjimo procesas (*artinosi*). Taip pat lietuvių kalbos pavyzdžiuose matoma, kad *žiema* gali būti *nepažįstama* ir *parodyti savo charakterį*.

Nors kitų metų laikų asociacijas su GYVA BŪTYBE sustiprina jiems priskiriamos žmogaus emocinės būsenos ar išvaizdos ypatybės, analizuotose *žiemos* vartojimo atvejuose aptikta tik labai mažai tokių asociacijų:

Über Nacht sorgte der launische Winter für ein weißes Erwachen;

Ein guter Winter;

Angenehme Winter.

Piktoji žiema atėjo, Vaikus pustyti pradėjo;

Bet rūsti šiaurės žiema nenori matyti nelauktų svečių savo stichijoje;

Paskui vėl prasidėjo mokykla, bet ši žiema buvo gera, nelabai teuzvertė ilgąją pakalnę vėpūtiniais.

Abiejų kalbų pavyzdžiuose aptinkami tokie atvejai kai žiemai priskiriamos neigiamos žmogaus emocinės būsenos – *launisch* (liet. kaprizinga), *pikta* ar *rūsti*. Taip pat reikėtų paminėti ir tai, kad šis metų laikas, nepaisant to, kad yra daugelio nemėgstamas, gali būti *geras* (*guter*) ir malonus (*angenehmer*).

Analizuotuose lietuvių kalbos pavyzdžiuose taip pat galima atrasti tokių atvejų, kai žiemos atšiaurumas, piktumas pateikiamas per frazeologizmus, kuriose minimi *dantys*:

Visą šimtą metų akių nerodei. Bizniauji, kad laiko neturi? Žiemos dantys ilgi, bet mes ištvėrėm, taip?

O žiemai atšipo dantys... Ak, kodėl mes taip liūdnam švenčiame Vasario 16-ąją?

Nors žiema dar šiepia dantis, ir pavasaris nerodo žymesnių savo gyvybės ženklų, pirmosios kregždės jau nuo vasario plazdena.

Iš analizuotų pavyzdžių paaiškėjo, jog žiemos kaip GYVOS BŪTYBĖS išvaizdai nėra teikiama daug dėmesio. Tik vokiečių kalbos pavyzdžiuose aptinkami tokie atvejai, kai šis metų laikas asocijuojasi su jaunu (*jung*), pagyvenusiu, senesniu (*alt*) ar gražiu (*schön*) žmogumi. Lietuvių kalbos pavyzdžiuose, nors ir aptinkama tokių atvejų, kai žiema gali būti *graži* ar *baisi*, tačiau jei nėra priskiriami būtent žmogui. Tai labiau vertinamoji savybė, kuri gali asocijuotis tiek su GYVA BŪTYBE, tiek su DAIKTU (žr. p. 48)

Denn der Winter ist schließlich noch jung - da kann noch viel passieren

Der alte Winter, in seiner Schwäche, zog sich in rauhe Berge zurück."

Der schöne Winter machte es möglich, dass in Ganterswil wieder einmal ein Skirennen ausgetragen werden konnte.

Įdomu tai, kad tik vokiečių kalbos pavyzdžiuose aptikta keletas atvejų, kai žiema išivaizduojama kaip žmogus gebantis kurti, tapyti. Lietuvių kalboje dažniausiai tokius darbus, t. y. ledinių gėlių piešimą ant langų, „atlieka“ šaltis.

Der Winter hatte ein Bild an die Scheibe gemalt: Eisblumen;

Der Winter malt schwarzweiss;

Der Winter malt zurzeit die schönsten Bilder.

Žiemos asociacijas su GYVA BŪTYBE, kaip ir kitų metų laikų, sustiprina įvairiuose kontekstuose vartojami judėjimo semantinės grupės veiksmožodžiai. Čia galima išskirti keletą šiam metų laikui (ir visiem kitiems) būdingų judėjimo ypatybių: a) žiema juda kaip žmogus ar b) bet kuris gyvas padaras. Tiesa, pirmojo atvejo pavyzdžių abiejose kalbose aptinkama tik labai retai:

- a) *Auf dem Pfänder ist der Winter eingekehrt. Die Pfänderbahn sowie die Skilifte haben Ende November den Betrieb nach der jährlichen Revision aufgenommen; Dadurch können wir das Budget, auch wenn der Winter noch eintrifft, kaum mehr erfüllen.*

Šią savaitę pajutome, ką reiškia į kiemą įžengusi žiema;

Šalta žiema šalin eina... Ratuoti ir pėsti traukė žmonės sekmadienį Buities muziejun [...].

- b) *Denn der Winter kommt bestimmt. Bereits gewappnet hat sich das Thurgauer Tiefbauamt;*

Der Winter nahte. Ray hatte ihr wieder einmal geschrieben.

Artinosi žiema, o Liucija neturėjo nieko, išskyrus gražiąsias vasarines sukneles.

Su pirmuoju sniegu ir šalčiu ateina žiema.

Taip pat reikėtų paminėti, jog kiekviena GYVA BŪTYBĖ juda įvairiu greičiu. Todėl ir žiemos judėjimas vokiečių ir lietuvių kalbose a) greitas, intensyvus arba b) lėtas, pastovus:

- a) *Der Winter beeilt sich. Zum Glück hat er bis jetzt noch keinen Frost mitgebracht; Der Winter kommt im Eiltempo.*

Žuvinto ledo tiltais lekianti žiema jau pasiekė pusiaukele;

Žiemai iš Lietuvos pabėgus, nutarta perkelti mokymus į Laplandiją, kur mokymus [...].

- b) *Erst wenn der Winter langsam einkehrt, wird Kevins Alltag ruhiger; Der Winter schleicht sich allmählich heran. Die langsame Abkühlung zum Wochenbeginn bekommt erst ab Mitte der Woche spürbare Verstärkung von arktischer Kaltluft.*

Lėtai slinko šalta ir ilga žiema;

Pagaliau atslinko fundamentali, rimta žiema.

Iš pateiktųjų pavyzdžių matoma, kad vokiečių kalboje žiema gali skubėti (*beeilt sich, kommt im Eiltempo*) arba palengva artintis (*langsam einkehrt*) bei atšliaužti (*schleicht sich heran*). Tuo tarpu lietuvių kalbos pavyžžiuose galimi tokie atvejai, kai šis metų laikas gali *lėkti, pabėgti* ar *lėtai slinkti, atslinkti*.

Dar vienas žiemos panašumas su GYVA BŪTYBE – jos jėgos rodymas. Aptinkama tokių atvejų, kai šis metų laikas gali akivaizdžiai parodyti savo jėgą, galią (vok. *tobte, schlug mit voller Härte zu*, liet. *įsisiautėjusi, įsiveržė*) arba juntamas jo *karaliavimas* (vok. *der Winter seine Herrschaft noch nicht beenden will*):

ŽIEMA YRA JĖGA

Um so heftiger tobte der Winter in den USA, wo das Thermometer auch in bewohnten Gegenden bis zu 38 Grad unter den Gefrierpunkt fiel;

Ein Jahr später schlug der Winter mit voller Härte zu: Zwischen dem 17. November 1998 und dem 6. März 1999 hatten die Männer des Tiefbauamtes 82 Einsätze zu bewältigen;

Während bei uns der Winter seine Herrschaft noch nicht beenden will, machen sich die Blau-Gelben im tunesischen Sousse fit.

Europoje ir Lietuvoje įsisiautėjusi žiema pakoregavo ir vyrų rankinio rinktinės planus;

Kai lapkritį įsiveržė žiema, nusprendžiau pradėti rašyti šiuos užrašus. Tai buvo paskutinis bandymas;

Dar porą dienų Lietuvoje karaliaus žiema, tačiau ketvirtadienį žadami daug šiltesni orai.

Nors dažniausiai žiema vokiečių ir lietuvių kalbose asocijuojasi su GYVA BŪTYBE, tačiau aptinkama ir tokių atvejų, kai šiam metų laikui priskiriamos DAIKTUI būdingos savybės:

ŽIEMA YRA DAIKTAS

Wir hatten einen weissen Winter. Schnee kommt uns entgegen;

Durch diese Druckumstellung drehte der Wind auf Nord und brachte den Winter ins Toggenburg zurück.

Der Winter wird seit Montag ausverkauft. Der Karneval boomt mit aller Macht.

Bet baltoji žiema turi savo svorį ir verčia su atidumu žvalgytis į purų sniegą;

Šaltas ir atšiaurus klimatas, anksti temsta, daug sninga ir būna labai ilgos žiemos.

Atrodo, anticiklonas nusiteikęs maloniai, todėl tikros žiemos jis neatneš.

Pirmuosiuose pateiktuose vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose matoma, kad žiemai suteikiama spalva. Dažniausiai tai būna *balta* (*weiss*). Baltos spalvos priskirimas šaltajam metų laikui gali būti aiškinamas tuo, kad šiuo laikotarpiu iškritęs sniegas yra būtent tokios spalvos, todėl visi laukai būna padengti balto sniego sluoksniu. Kituose vokiečių kalbos pavyzdžiuose aptinkama, kad žiemą galima parnešti (*brachte den Winter zurück*) ir ją išparduoti (*der Winter wirs ausverkauft*). Tuo tarpu lietuvių kalbos pavyzdžiuose matoma, kad žiema gali turėti tam tikrą svorį (*žiema turi savo svorį*) ar ilgį (*labai ilgos žiemos*). Ją taip pat galima nešioti (*žiemos jis neatneš*).

Priešingai nei vartojant kitų metų laikų pavadinimus, kurie gana dažnai asocijuojasi su objektais, turinčiais kvapo, garso ar skonio parametrus, pavyzdžiuose su žiemos pavadinimu tokių atvejų rasta vos keletas.

ŽIEMA YRA KVEPIANTIS DAIKTAS

Die Luft riecht nach Winter, und der Yachthafen im Dörfchen Minde kurz hinter der deutsch-dänischen Grenze ist fast ausgestorben;

Diese Woche riecht nach Winter - Wir werden mit Polarluft überschüttet.

Paskui pakvipo žiema – pūgomis ir varvekliais.

\\ ŽIEMA YRA SKAMBANTIS DAIKTAS

Prognosen für einen klirrenden Winter würden genährt durch die Tatsache, dass der Nordatlantik und das Eismeer «wesentlich kälter sind als andere Jahre»;

Žiema Linksmas varpeliais skamba;

Visais varpeliais skambanti žiema;

Atžvanga žiema su ledo žvangučiais.

Abiejų kalbų pavyzdžiuose matoma, kad žiema turi ypatybę pati skambėti, o paskutiniajame lietuvių kalbos pavyzdyje aptinkama tokia asociacija, kai šis metų laikas tarsi prasideda skambant (*atžvanga*).

Žiemos asociacijų su VALGOMU DAIKTU aptinkama tik keletas atvejų vokiečių kalbos pavyzdžiuose:

ŽIEMA YRA VALGOMAS DAIKTAS

Auch der frostige Winter schmeckt den Niederhofener Gemeinderatsmitgliedern, die einstimmig den Etat verabschiedeten, überhaupt nicht.

Nors dažniausiai vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose aptinkamos metų laikų asociacijos tik su koku nors vienu objektu, tačiau galima rasti atvejų, kai negalima tiksliai nusakyti ar toks požymis skiriamas GYVAI BŪTYBEI, ar DAIKTUI. Dažniausiai tai būna vertinama savybė *gražus – negražus*:

Die jungen Zweige des Sibirischen Hartriegels wiederum bestechen durch ein leuchtendes Rot. Einen schönen Winter!;

Viele Menschen jammern trotzdem, Autofahrer fluchen. Für mich ist es ein schöner Winter, die schmutzigen Straßen sind verdeckt.

Kad taip nuvežtų į kaimą kas nors... Ten žiema graži. Ten saulės spinduliai įkaitinti baltų plynių...

Seni žodžiai liko kartu su senais papuošalais. Žiemos visada būdavo pačios baisiausios.

Nors atrandama daug panašumų tarp *žiemos* koncepto supratimo vokiečių ir lietuvių kalbose, tačiau išanalizavus pavyzdžius, matoma, kad vokiečių kalboje šis metų laikų asocijuojasi dar ir su AUGALU:

ŽIEMA YRA AUGALAS

Der Winter treibt kuriose Blüten - nicht nur Eisblumen sprießen. In Kamp-Bornhofen, auf dem Weg nach Dahlheim, kann der Spaziergänger gar eine ganze Wand aus Eis entdecken;

Der Winter treibt Blüten, und nicht nur die aus Eis. Wer ein wenig genauer hinschaut, entdeckt dieser Tage, fast verborgen unter der sanft-weißen Schneehaube, echte Skurrilitäten des Alltags;

Wo der Winter blüht.

Kaip matoma pavyzdžiuose, priešingai nei *pavasario* žali žiedai, *žiemos* gėlės būna iš ledo ir dažniausiai juos galima pamatyti ant stiklo (šio skirtumo požymiai taip pat aiškinami aukščiau, kai kalbama apie GYVĄ BŪTYBĘ gebančią tapyti).

Išanalizavus visus *žiemos* pavadinimo vartojimo atvejus vokiečių ir lietuvių kalbose, paaiškėjo, kad *žiema* taip pat gali asocijuotis su kokia nors TALPYKLA, kurios matavimo vienetas – gylis:

ŽIEMA YRA TALPYKLA

Selbst im tiefsten Winter sitzt er mit seiner Staffelei draussen im Güttinger Wald;

Damals war tiefer Winter, und das kleine Häuschen, wo sie wohnte, war eingeschneit;

Es ist doch, alle Jahre wieder, fast ein Wunder, wenn mitten im dunklen Winter die Herzen der Menschen zu leuchten beginnen.

Kostas neina... Šešiasdešimt devintaisiais, gilia žiemą, lynežeriškis dėdė Boleslovas Akulavičius paskutinį kartą pavėžėja mane [...];

Tais metais buvo labai speiguota, gili žiema, privertusi šalti ir alkti, graužti medžio žievę ir žvėrį, ir žmogų;

Labai gili žiema su žydriausiais pavėsiais.

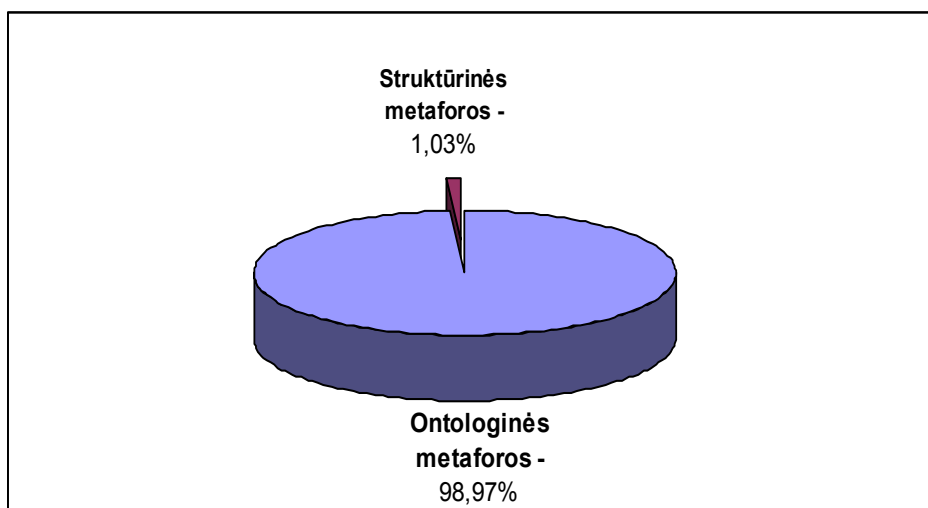
Iš pateiktųjų pavyzdžių matoma, kad dažniausiai žiema asocijuojasi su *gilumu* (vok. *im tiefsten Winter, tiefer Winter*; liet. *gilia žiemą, gili žiema, labai gili žiema*). Šis gilumas gali būti siejamas su sniego pusnimis, kurios kartais būna gana didelės. Paskutiniajame vokiečių kalbos pavyzdyje matomas dar vienas atvejis, kai žiemai suteikiama tamsos ypatybė (*mitten im dunklen Winter*).

Aptarus visus metų laikus, jų koncepto sampratą vokiečių ir lietuvių kalbose, matoma, kad esama ne tik nemažai panašumų, bet ir skirtumų. Apie tai bus kalbama kitame darbo skyrelyje „Koncepto METŲ LAIKAI panašumai ir skirtumai vokiečių ir lietuvių kalbose“.

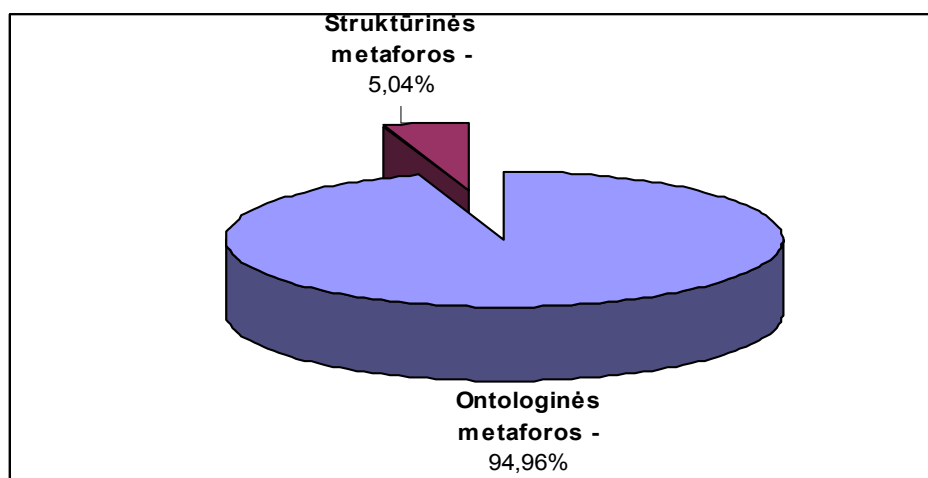
3. 5. Koncepto METŲ LAIKAI panašumai ir skirtumai vokiečių ir lietuvių kalbose

Per metus pasikeičia 4 metų laikai. Kiekvienas iš jų turi savo ypatumų, pavyzdžiui, pavasarį sužaliuoja gamta, vasarą vyrauja karšta oro temperatūra, rudenį krenta įvairių spalvų nudažyti medžių lapai, lyja lietūs, o žiemą jaučiamas stingdantis šaltis ir matomi sniego kalnai.

METŲ LAIKŲ koncepto sampratos vokiečių ir lietuvių kalbose analizei iš viso buvo surinkta ir ištirta po 1200 abiejų kalbų pavyzdžių iš tekstynų (vokiečių www.ids-mannheim.de ir dabartinio lietuvių kalbos tekstyno www.vdu.donelaitis.lt). Analizės pagrindas – kognityvinė metaforų teorija, kur konceptualiosios metaforos Lakoffo ir Johnsonso skirstomos į **ontologines**, **struktūrines** ir **orientacines**. Šių konceptualiųjų metaforų kiekis kiekvienos kalbos pavyzdžiuose pateikiamas diagramose **Nr. 1** ir **Nr. 2**:

Diagrama Nr. 1. *Konceptualiųjų metaforų rūšys vokiečių kalbos pavyzdžiuose*

Diagrama Nr. 2. *Konceptualiųjų metaforų rūšys lietuvių kalbos pavyzdžiuose*

Diagramose matoma, kad dažniausiai pasitaikanti konceptualiųjų metaforų rūšis – **ontologinės metaforos** (vokiečių kalbos pavyzdžiuose – 98,97 %, lietuvių kalbos pavyzdžiuose - 94,95%). Antroji grupė – **struktūrinės metaforos**, kurių kiekis pavyzdžiuose atitinkamai 5,04% ir 1,03%. Trečiosios grupės, **orientacinių metaforų**, tarp vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžių, analizuojant konceptą METŲ LAIKAI nerasta.

Prieš pradėdant aiškintis kaip suprantamas konceptas METŲ LAIKAI vokiečių ir lietuvių kalbose, reikėtų trumpai aptarti kokios savybės būdingos visiems metų laikams, kadangi kiekvienas metų laikas gali turėti tik jam būdingas ypatybes, kurios jį išskiria iš kitų: *pavasaris* suprantamas kaip dar *jaunas*, *paikas* vaikas, kuris *juokiasi* ir turi *menininko* ar *burtininko* savybių. Jis gali nuspalvinti ar užburti gamtą taip, kad ji pradėtų žaliuoti. Priešingai, nei lietuvių kalboje, kur šis metų laikas *bando savo spalvas ant baltos žiemos drobės* (akcentuojama žiemos pabaiga), vokiečių kalboje jis *nuspalvina dangų mėlynai* ar *nudažo gamtą visomis spalvomis*. Be šių asociacijų, kurios vokiečių ir lietuvių kalbose dažnai sutampa, esama ir tam tikrų skirtumų. Pavyzdžiui, tik lietuvių kalboje aptinkama atveju, kai *pavasariui* priskiriamos SKYSČIO, UGNIES ar RYTO ypatybės.

Antrasis metų laikas – *vasara* išsiskiria savo karščiu. Dažniausiai tai – jaunos merginos personifikacija. Dėl to vokiečių kalboje *vasara* neretai suprantama kaip *kaprizinga*, o lietuvių *meili*, *miela* mergaitė. Lietuvių kalbos pavyzdžiuose taip pat aptinkama atveju, kai *vasarai* priskiriamos *dosnaus* (kai pakanka lietaus ir saulės) ar *šykštaus* (kai lietaus ar saulės būna per daug ir viskas išdeginama ar nuplaunama) žmogaus bruožai. Be to *vasara* vienintelis metų laikas, kuris vokiečių ir lietuvių kalboje asocijuojasi su MENO KŪRINIŲ. Taip pat aptinkamos retos asociacijos su UGNIMI ar TALPYKLA.

Ruduo – lietingiausias bei derliaus nuėmimo metas. Vokiečių kalboje minimos *rudens* kaip *išprotėjusio*, *nedraugiško* (taip pat ir *draugiško*) žmogaus ypatybės. Lietuvių kalboje – tai *liūdnas* ar *ramus* žmogus. Tokias asociacijas galima aiškinti tuo, kad *ruduo* ne tik laikas kai siaučia vėjai ar lyja lietūs, bet ir ramybės, susikaupimo metas. Taip pat šiam metų laikui, kaip ir *pavasariui*, suteikiamos žmogaus, gebančio tapyti savybės. Tik čia, priešingai nei *pavasarij*, gamta nudažoma ne žaliais atspalviais, bet rudais. Reikėtų paminėti ir tai, kad *rudeniui* rečiausiai iš visų metų laikų suteikiamos DAIKTO savybės, suvokiamos žmogaus fizinių pojūčių: kvapo, garso ar skonio. Beje, tik lietuvių kalboje *ruduo* suvokiamas kaip tam tikra TALPYKLA ar SKYSTIS.

Paskutinis metų laikas – *žiema*. Tik šiam metui būdinga aukšta oro temperatūra ir sniego pusnys. Todėl nenuostabu, kad abiejų kalbų pavyzdžiuose aptinkami tokie atvejai kai *žiemai* priskiriamos neigiamos žmogaus emocinės būsenos *kaprizinga*, *pikta* ar *rūsti*. Taip pat reikėtų paminėti ir tai, kad šis metų laikas, nepaisant to, kad yra daugelio nemėgstamas, vokiečiams gali būti *geras* ir *malonus*. Nors *žiemos* metu ant langų matomi įvairiausi išraižyti paveikslai, atrodantys kaip gėlės, tačiau tik vokiečių kalboje taip tapo *žiema*. Lietuvių kalboje tokį darbą „atlieka“ šaltis. Kitas šaltajam metų laikui būdingas

požymis – asociacijos su VALGOMU DAIKTU ir AUGALU vokiečių kalboje. Lietuvių kalbos pavyzdžiuose tokių požymių nerasta.

Minėta, jog kiekvienas metų laikas turi tik jam būdingas savybes, todėl reikėtų susisteminti ir aptarti bendruosius panašumus ir skirtumus, siejančius abstraktųjį konceptą METŲ LAIKAI.

Analizuojant didžiausią, ontologinių konceptualiųjų metaforų, grupę, paaiškėjo, kad dažniausiai metų laikas gali būti siejamas su GYVA BŪTYBE. Šiai būtybei neretai suteikiamos ir žmogaus išvaizdos ar emocinės būklės savybės:

METŲ LAIKAS YRA GYVA BŪTYBĖ

Frühling bleibt freundlich

Der Herbst zeigt sich freundlich

Über Nacht sorgte der launische Winter für ein weißes Erwachen.

Kaipgi žmonėms nesikankinti, žinant, kad šis gražus pavasaris ne jiems skirtas, ne pas juos atėjo...

Kūčių barščiai su ausytėmis – labai skani sriuba, be jokių dirbtinių prieskonių – viskas iš to, ką davė žmogui dosni vasara;

Piktoji žiema atėjo, Vaikus pustyti pradėjo.

Kiekvienas metų laikas gali turėti jam būdingas savybes. Analizuotose vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiuose aptikta, kad *pavasariui* ir *vasarai* dažnai suteikiamos teigiamos GYVOS BŪTYBĖS ypatybės. Pavyzdžiui, *pavasaris* vokiečių kalboje būna *freundlich* (draugiškas), *holder* (žavus), *schöner* (gražus), lietuvių kalboje taip pat minimas *pavasario* grožis (žr. p. 20). Kadangi *vasara* karščiausias metų laikas, kurio metu auga derlius, nuimamas *rudeni*, nenuostabu, jog abiejų kalbų analizuotose pavyzdžiuose minimas šio metų laiko *dosnumas*, *gražumas*, *puošnumas*, tiesa, kartais ir *šykštumas* (žr. p. 28). *Ruduo* gali būti ne tik *draugiškas*, *malonus*, *geras*, bet ir *nedraugiškas*, *ramus* ar *liūdnas* (žr. p. 36), o *žimos piktumas*, *šiurkštumas*, *rūstumas* dažniausiai nusakomas tik lietuvių kalboje. Vokiečių kalboje tokių paskutiniojo metų laiko asociacijų su neigiamomis savybėmis neaptikta (žr. p. 43).

Vokiečių ir lietuvių kalbose sutampa ir tai, kad *pavasariui* ir *rudeniui* dažnai suteikiamos žmogaus, turinčio meninių gabumų, savybės:

Frühling bringt Farbe ins Spiel;

Frühling schwingt Farbpinsel;

Der Herbst färbt den Garten.

Pavasaris atsargiai bando savo spalvas ant baltos žiemos drobės;

Tačiau rudo diktuoja savą spalvų paletę;

<...> nešė į Merkinės kryžių kalną, kur ilsisi partizanų palaikai, iš gausybės rudens nuspalvintų lapų nupintą didžiulį vainiką.

Minėtieji metų laikai „nudažo“ gamtą įvairiomis spalvomis: pavasaris „margina“ pievas, puošdamas jas žaliais, o rudo pateikia įvairiaspalvių tonų, atsispindinčių medžių lapijoje. Tačiau vokiečių kalbos pavyzdžiuose, priešingai nei lietuvių, aptikta keletas atvejų, kai žiemai suteikiamos menininko savybės:

Winter ist - ein echter – Künstler;

Der Winter malt zurzeit die schönsten Bilder;

Winter hatte ein Bild an die Scheibe gemalt: Eisblumen.

Kita GYVOS BŪTYBĖS ypatybė būdinga vokiečių ir lietuvių kalbų metų laikų koncepto sampratai – judėjimas. Visuose pavyzdžiuose aptinkama kai bet kuris metų laikas gali judėti a) kaip žmogus ar b) jo judėjimo ypatybės netikslinamos (judėjimo semantinės grupės veiksmoždziai gali būti priskiriami tiek žmogui, tiek gyvūnui):

a) *Wenn der Frühling einkehrt und das Wetter beständig ist, sind Ausflüge und Spaziergänge geplant;*

Beim Anblick der Pisten erhält man den Eindruck, als wäre der Winter erst eingekehrt.

O pavasaris žengia, saulutė kopia vis aukštyn ir aukštyn;

Rugpjūtis krito lyg žmogus pašautas, į žalią kraštą ižengė rudo,/ ir vėjas, įsikniaubdamas į šiaudus,/ pradėjo sunkiai, vyriškai raudot <...>.

b) *Die Straßen waren feucht und dunkel. Dennoch war es warm. Der Sommer kam früh;*

Der Winter naht schon mit kalten Nächten und Nebel.

Grišime į namus, kur pateka saulė, kur medžių pumpurais ateina pavasaris!

Bet artinosi vėl rudo ir sulaikė vėl keliautojus;

Analizuotose vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiuose visi metų laikai gali judėti a) greitai, intensyviai arba b) lėtai, pastoviai:

- a) Der Frühling nähert sich in Riesenschritten. Schneeglöckchen sprießen aus dem Boden und setzen Blüten;

Die Erntezeit neigt sich ihrem Ende zu, und der Herbst eilt mit großen Schritten herbei;

Pagrūmodama perkūnija ir pateškendama smagiais liūčių purslais, skuba vasara.

Lyg susigėdusi žmonių priekaištų, žiema atėjo staigiai. Per vieną naktį prisnigo tiek <...>.

- b) Doch begleitet von zarten Klängen schlich sich der Frühling ein;

Der Winter schleicht sich allmählich heran. Die langsame Abkühlung zum Wochenbeginn bekommt erst ab Mitte der Woche spürbare Verstärkung von arktischer Kaltluft.

Šitokia meilė, kaip suvokiau slenkant vasarai, galėjo įsibrauti į mano būtį dėl daugelio priežasčių.

Ilga man buvo ta žiema, bet pavasaris vis tiek palengva artėjo, nes motina vis dažniau ir dažniau <...>.

Dar vienas panašumas, siejantis metų laikų konceptų sampratą vokiečių ir lietuvių kalbose – metų laikas, kaip ir GYVA BŪTYBĖ gali parodyti savo JĖGĄ:

METŲ LAIKAS YRA JĖGA

Der Frühling kämpft sich zwar nur langsam durch, aber die meisten Motorradfahrer haben ihre Zweiräder bereits wieder angemeldet;

Wenn draußen der Winter tobt und alle ordentlich frieren, werde ich drinnen eine gemütliches Tasse Tee trinken und über Formularen brüten;

Trotz Regen: Am Ende siegt der Sommer.

Jam buvo nei šilta, nei šalta dėl to, kad beveik visiškai įsiviešpatavo pavasaris. Nebereikėjo eiti į muzikos mokyklą;

Po sekmadienį įvykusio rudens lygiadienio prasadėjo metas, kai įsitvirtina ruduo;

Č.Dapkus, paklaustas kaip sekėsi grumtis su rūsčia šių metų žiema, tik pečiais gūžtelėjo:

"Pas mus nepravažiuojamų kelių būti negali.

Savo JĖGĄ metų laikas kaip GYVA BŪTYBĖ gali rodyti įvairiais atvejais, pavyzdžiui, *skindamasis kelią* (vok. *kämpft sich durch*), *siautėdamas* (vok. *tobte*), prieš ką nors *laimėdamas* (vok. *siegt*), *įsiviešpataudamas*, *įsitvirtindamas* ar *grundamasis* su kuo nors.

Nors dažniausiai vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose aptinkama, kad metų laikai yra tapatinami su žmogumi, tačiau randama ir tokių atvejų, kai GYVA BŪTYBĖ gali turėti ir paukščiui būdingas savybes. Išanalizavus gretinamųjų kalbų pavyzdžius pastebėta, jog dažniausiai tokių asociacijų aptinkama pavyzdžiuose su *pavasario* vartojimo atvejais (vokiečių kalboje kiek mažiau):

Mittagsstille, das Essen war abgeräumt, das Spital ruhte. Draußen zwitscherte der Frühling;

So schön ist es, wenn der Frühling heranfliegt;

Pavasaris jau plazda ir Lietuvoje;

Štai jau pavasaris skleidžia sparnus, reikės eiti šalapurių ieškoti.

Lietuvių kalboje rasta keletas pavyzdžių, kai *vasara* taip pat gali būti tapatinama su paukščiu (žr. p. 31).

Kitas panašumas, siejantis vokiečių ir lietuvių kalbų metų laikų koncepto sampratas – visi metų laikai gali turėti savybes būdingas DAIKTUI:

METŲ LAIKAS YRA DAIKTAS

Den Frühling ins Haus holen;

Eine Spanierin namens "Gertraud" macht sich auf nach Hamburg -und bringt den Sommer mit. Kommende Woche wird Hamburg bei bis zu 33 Grad schwitzen!

Durch diese Druckumstellung drehte der Wind auf Nord und brachte den Winter ins Toggenburg zurück.

Jeigu lietuvišką vasarą ištemptume iki dvylikos mėnesių, ji ir atitiktų visus Vivaldžio gyventų <...>;

Daržininkai spėjo žiedinius kopūstus iki gerų galvelių užauginti, nors ruduo buvo ir ilgas;

Taigi žiema bus kietoka – sausį ir vasarį.

Pateiktuose pavyzdžiuose matoma, kad metų laikas gali būti suprantamas ne tik kaip DAIKTAS, kurį galima paimti, atnešti (vok. *holen*, *bringt mit*, *brachte zurück*), bet minimos ir jo išorinės ar fizikinės ypatybės (liet. *ištemptume*, *ilgas*, *kietoka*).

Taip pat aptinkama atveju, kai *metų laikas* suprantamas kaip KVEPIANTIS, SKAMBANTIS ar VALGOMAS DAIKTAS.

Visi metų laikai tiek vokiečių, tiek lietuvių kalbose gali turėti kvapo ypatybių:

METŲ LAIKAS YRA KVEPIANTIS DAIKTAS

Ein Hauch von Frühling liegt in der Luft. Der erste Rotmilan gaukelt über die weite Feldlandschaft;

Der Sommer riecht nach Musik und viel Theater;

Es riecht nach Herbst. Die Teilnehmer saugen diese faszinierende Stimmung in sich auf.

Kaip svaigiai kvepia pavasaris ! Kokie alsūs, tirštoki, gausybės susimaišiusių aromatų ir dulkių dvelkimo prisodrinti vasaros karštymečio kvapai!

Vėjas dar kvepėjo vasara, bet visur buvo jaučiamas artėjančio rudens alsavimas;

Paskui pakvipo žiema – pūgomis ir varvekliais.

Gretinamųjų kalbų pavyzdžiuose galima aptikti atveju kai metų laikas yra suvokiamas kaip tam tikras garsas (tokių asociacijų nerasta abiejų kalbų pavyzdžiuose tik su *rudens* vartojimo atvejais):

METŲ LAIKAS YRA SKAMBANTIS DAIKTAS

So klings der Frühling;

Wie klings der Sommer? Unter diesem Motto veranstalteten die Mitglieder der Paulusgemeinde und die Pauluskindertagesstätte am Samstag ihr Sommerfest;

Prognosen für einen klirrenden Winter würden genährt durch die Tatsache, dass der Nordatlantik und das Eismeer «wesentlich kälter sind als andere Jahre».

O ypač va tokią naktį, kai tolimas tolimas pavasaris šlamščia skvero tujose. Girdite?

Nuskambėjo vasara, ir į kraštą atslinko vėsoki, lietingi orai - kaip rudenį;

Žiema Linksmis varpeliais skamba.

Paskutinioji fizinė ypatybė suvokiama žmogaus ir priskiriama metų laikui – skonis. Tokių asociacijų rasta tik vokiečių kalbos pavyzdžiuose ir tik keletas vartojimo atveju:

METŲ LAIKAS YRA VALGOMAS DAIKTAS

<...> wehte ein milder Wind, der im Flug alle Schneeflächen und Eiskrusten von Gräsern und Sträuchern forttrug; fast ein Geschmack von Frühling lag in der Luft;

*Kirschen und Beeren schmecken so richtig nach Sommer;
So süß schmeckt der Herbst.*

Ontologinėms metaforoms priklauso ir tokie atvejai, kai metų laikas gali turėti ne tik vienam konceptualiųjų metaforų tipui suteikiamas savybes, bet ir keletui, pavyzdžiui, vertinamasis metų laikų aspektas *gražus – negražus* gali būti priskiriamas tiek GYVAI BŪTYBEI, tiek DAIKTUI:

*Aber der letzte Sommer war wirklich schön.
Nach dem grossen Sommer ein schöner Herbst?*

*Lietuvoje dabar labai gražus pavasaris. O pas mus kalnai dar sniegu apsikloję;
Seni žodžiai liko kartu su senais papuošalais. Žiemos visada būdavo pačios baisiausios.*

Kitas ontologinių konceptualiųjų metaforų tipas aptiktas vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžiuose – metų laiko asociacijos su AUGALU. Dažniausiai AUGALO ypatybių turi *pavasaris*. Kiek rečiau aptinkama atveju, kai abiejose kalbose tokių požymių turi *vasara* ar *ruduo*, o *žiema* tokias asociacijas sukelia tik vokiečių kalboje:

METŲ LAIKAS YRA AUGALAS

*Wo Urlaubern schon - jetzt der Frühling blüht;
Bis dahin wünschen wir einen blühenden Sommer.;
Wo der Winter blüht.*

*Kadangi už lango jau žydi pavasaris, nepamirškite išgerti saulės vitaminų porcijos - kuo dažniau būkite gryname ore;
Kiekvieną kartą, kai čia atsirasdavau, žaliuodavo vasara;
įkritai gruodžio mėnesį, žiemą, o čia žaliavo vasara.*

Ontologinėms metaforoms priklauso ir metų laikų asociacijos su TALPYKLA (abiejų kalbų pavyzdžiuose šios ypatybės suteikiamos *vasarai* ir *žiemai*, o lietuvių kalboje aptinkama keletas tokių atvejų kai ir *ruduo* asocijuojasi su TALPYKLA):

METŲ LAIKAS YRA TALPYKLA

Damals war tiefer Winter, und das kleine Häuschen, wo sie wohnte, war eingeschneit. Ihr Vater war Förster, deshalb stand sein Haus abseits vom Dorf am Waldrand; Selbst im tiefsten Winter sitzt er mit seiner Staffelei draussen im Güttinger Wald; Swingen in den Sommer.

Vasara jau didelė ir gili;

Bet tada jau bus gilus ruduo;

Prie Žeimenos gili žiema.

Antroji konceptualiųjų metaforų grupė – struktūrinės metaforos. Diagramose **Nr. 1** ir **Nr. 2** (žr. p. 50) matoma, kad šios grupės metaforų aptinkama tik 1,03% vokiečių ir 5,04% lietuvių kalboje.

Analizuojant struktūrinės konceptualiąsias metaforas aptikta tokių pavyzdžių, kai metų laikas asocijuojasi su UGNIMI (vokiečių kalbos pavyzdžiuose - keletas su *vasaros*, o lietuvių su *pavasario* ir *vasaros* vartojimo atvejais):

METŲ LAIKAS YRA UGNIS

Der Sommer grillt die Gedanken, der Herbst kühlt sie ab;

Der Sommer heizt uns ganz schön ein.

Nebelindo blynai, užgeso pavasaris;

Vasara išdegino ir taip retą žolę.

Apibendrinant rezultatus, gautus išanalizavus *metų laikų* konceptualiąsias metaforas vokiečių ir lietuvių kalbose, galima paminėti tokius panašumus, siejančius abiejų kalbų koncepto METŲ LAIKAI sampratą:

- ✓ METŲ LAIKAS YRA GYVA BŪTYBĖ galinti *judėti* bei parodanti savo JĖGĄ;
- ✓ METŲ LAIKAS YRA DAIKTAS turintis *kvapo*, *garso* bei *skonio* savybes;
- ✓ METŲ LAIKAS YRA AUGALAS;
- ✓ METŲ LAIKAS YRA TALPYKLA;
- ✓ METŲ LAIKAS YRA UGNIS.

Nors aptikta daug panašumų tarp konceptualiųjų *metų laikų* metaforų vokiečių ir lietuvių kalbose, tačiau rasta ir keletas skirtumų. Tiesa, šie skirtumai aptikti tik tam tikro metų laiko pavadinimo

vartojimo pavyzdžiuose. Pavyzdžiui, vokiečių kalboje – VASARA YRA MENO KŪRINYS (žr. p. 35), o lietuvių kalboje – PAVASARIS/RUDUO YRA SKYSTIS (žr. p. 26 ir 42), PAVASARIS YRA RYTAS (žr. p. 27).

Išanalizavus visus vokiečių ir lietuvių kalbų pavyzdžius su metų laikų pavadinimų vartojimo atvejais paaiškėjo, kad dažniausiai jų konceptų samprata yra panaši su keletu nedidelių skirtumų.

IŠVADOS

Kalbą galima pavadinti mąstymo įrankiu, kadangi tai, ką galvojame, perteikiame žodžiais, taip suteikdami tam tikrą informaciją, žinias kitiems. Tik tiriant kalbą galima plačiau išanalizuoti sąmonėje užfiksuotą pasaulio sąrangos modelį, tautos mentalitetą, labiau suprasti tam tikros tautos vertybes. Todėl kalboje atsispindintis pasaulio suvokimas vadinamas kalbos pasaulėvaizdžiu. Viena iš pasaulėvaizdžio eksplikacijos sferų – metaforizacijos procesas, kurio esmė – abstraktų daiktą, reiškinį įvardinti kaip konkretų, geriau pažįstamą.

Kadangi kiekvienos tautos mąstymas yra skirtingas, todėl sąmonėje susformavę atinkami pasaulėvaizdžio rezultatai – konceptai, pasižymi nacionaline specifika. Net ir tada, kai, atrodo, kad vienas ar kitas konceptas turi atitikmenį gretinamojoje kalboje, iš tiesų skirtingos tautos jį suvokia savitai. Dėl to darbo tikslas buvo išsiaiškinti ir palyginti koncepto METŲ LAIKAI sampratą vokiečių ir lietuvių kalbose. Patikrinus *metų laikų* prototipines reikšmes žodynuose ir išanalizavus po 1200 pavyzdžių iš abiejų kalbų tekstynų paaiškėjo, kad:

1. Prototipinės *metų laikų* reikšmės gretinamosiose kalbose yra panašios, t. y. nepastebima jokių didesnių skirtumų.

Vokiečių kalbos žodynuose pateikiamos kiek platesnės *metų laikų* reikšmės. Čia nurodoma ne tik vieta atitinkamoje metų laikų skalėje (pavyzdžiui, „*Jahreszeit zwischen Winter und Sommer*“), bet ir pateikiamos būdinga temperatūros išraiška (pavyzdžiui, „*mit meist milden Temperaturen*“), gamtos aprašymas (pavyzdžiui, „*die meisten Pflanzen zu wachsen [und zu blühen] beginnen*“) ar tiksliai *metų laiko* data (pavyzdžiui, „*vom 21. Juni bis 23. September*“).

Lietuvių kalbos žodynuose vyrauja trumpos *metų laikų* apibrėžtys. Čia nurodoma tik atitinkamo metų laiko vieta metų skalėje (pavyzdžiui, „*metų laikas tarp žiemos ir vasaros*“) ar temperatūros požymis (pavyzdžiui, „*šilčiausias metų laikas*“).

2. Gretinamųjų kalbų žodynuose galima aptikti įvairių metaforinių pavyzdžių, kurie yra vartojami tiek metaforizacijos ištakų, tiek tikslo sferai įvardinti: ištakų sfera: vok. *er steht im Frühling seiner Jahre, des Lebens* -WAHRIG; liet. *Gyvenimo pavasaris (jaunystė)* – DŽ, (GYVENIMAS YRA METŲ LAIKAS); tikslo sfera: vok. *Der Sommer kommt* (VASARA YRA GYVA BŪTYBĖ) – DUDEN; liet. *Pavasaris dainuodamas varo visus į laukus* (PAVASARIS YRA GYVA BŪTYBĖ) – LKŽ.
3. Abiejose gretinamosiose kalbose aptikta atvejų, kai *metų laikams* priskiriamas tam tikro laiko tarpas, pavyzdžiui, *Die Lust auf einen sonnigen Frühling geweckt; <...> tą saulėtą vasarą, tu kelių akimirku jaudinantį įspūdį man – laikas, kai šviečia saulė;*
Der frühe Winter hat nicht nur die Kraftfahrer, sondern auch die Bahn vor Probleme gestellt;
Buvo ankstyvas pavasaris <...> – metų laikas prasideda anksti.

4. Išanalizavus visus gretinamųjų kalbų pavyzdžius, paaiškėjo, kad dažniausiai pasitaikanti konceptualiųjų metaforų rūšis – **ontologinės metaforos** (vokiečių kalbos pavyzdžiuose – 98,97%, lietuvių kalbos pavyzdžiuose – 94,96%). Antroji grupė – **struktūrinės metaforos**, kurių kiekis pavyzdžiuose atitinkamai 1,03% ir 5,04%. **Orientacinių metaforų** vokiečių ir lietuvių kalbos pavyzdžiuose neaptikta.

5. **Ontologinės metaforos.** Analizuojant surinktus pavyzdžius išaiškėjo, kad dažniausiai kiekvienas *metų laikas* gali asocijuotis su GYVA BŪTYBE, kuri gali judėti kaip žmogus (pavyzdžiui, vok. <...> *auch wenn der Winter noch eintrifft, kaum mehr erfüllen*; liet. O *pavasaris žengia, saulutė kopio vis aukštyn ir aukštyn*) ar bet kuris gyvis (pavyzdžiui, vok. *Es wird aber auch Zeit, denn schon bald naht der Herbst* <...>; liet. *Šitokia meilė, kaip suvokiau slenkant vasarai*<...>). Nors dažniausiai GYVA BŪTYBĖ suprantama kaip žmogus, bet galima atrasti atvejų kai jai priskiriamos paukščio savybės (pavyzdžiui, vok. *So schön ist es, wenn der Frühling heranfliegt*; liet. *Pavasaris jau plazda ir Lietuvoje*). GYVAI BŪTYBEI priskiriamas ir JĖGOS rodymas: vok. *Wenn draußen der Winter tobt* <...>; liet. *Č.Dapkus, paklaustas kaip sekėsi grumtis su rūsčia šiu metų žiema* <...>.

Šiam konceptualiųjų metaforų tipui priklauso ir *metų laikų* asociacijos su DAIKTU (pavyzdžiui, vok. *Den Frühling ins Haus holen*; liet. *Atrodo, anticiklonas nusiteikęs maloniai, todėl tikros žiemos jis neatneš*), galinčiu turėti kvapo, garso ar skonio savybes (pavyzdžiui, vok. KVEPIANTIS DAIKTAS - *Es riecht nach Herbst*, SKAMBANTIS DAIKTAS - *So klings der Frühling*; liet. KVEPIANTIS DAIKTAS - *Kaip svaigiai kvėpia pavasaris!*, SKAMBANTIS DAIKTAS - *Nuskambėjo vasara, ir į kraštą atslinko vėsoki, lietingi orai - kaip rudeni*). METŲ LAIKAS YRA VALGOMAS DAIKTAS konceptualiųjų metaforų aptikta tik vokiečių kalbos pavyzdžiuose: *So süß schmeckt der Herbst*.)

Kiekvienas *metų laikas* taip pat gali asocijuotis su AUGALU (pavyzdžiui, vok. *Wo Urlaubern schon - jetzt der Frühling blüht*; liet. *Pakilau, kai vasara buvo sužaliavusi ir sužydėjusi, kai vyrai plakė dalgius šienapjūtei*).

Pavyzdžiuose taip pat aptiktos *metų laikų* asociacijos su TALPYKLA: vok. *Selbst im tiefsten Winter sitzt er mit seiner Staffelei draussen im Güttinger Wald*, liet. *Prie Žeimenos gili žiema*).

6. **Struktūrinės metaforos.** Abiejų kalbų pavyzdžiuose atikta tik nedidelė dalis šios rūšies metaforų. Čia *metų laikai* gali būti suprantami kaip UGNIS (pavyzdžiui, vok. *Der Sommer grillt die Gedanken, der Herbst kühlt sie ab*; liet. *Vasara išdegino ir taip retą žolę*).

Skirtumai, aptikti gretinamųjų kalbų pavyzdžiuose: vokiečių kalboje – VASARA YRA MENO KŪRINYS, lietuvių kalboje – PAVASARIS/RUDUO YRA SKYSTIS, PAVASARIS YRA RYTAS.

Metų laikų konceptų suvokimas vokiečių ir lietuvių kalbose yra panašus. Gretinamųjų kalbų pasaulėvaizdyje konceptų turinys yra analogiškas ar labai artimas, tačiau galima aptikti ir skirtumų, būdingų vienai ar kitai kalbai. Todėl apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad konceptas METŲ LAIKAI vokiečių ir lietuvių kalbose suvokiamas panašiai.

BIBLIOGRAFIJA

1. Barowska 2005 – Barowska, M. Ethnolinguistics features of basic English colour terms in idioms and slang. Łódź, 2005.
2. Bernotienė 1999 – Bernotienė, G. Poeto ir dailininko kūrybos jungtys. Darbai ir dienos, T. 10 (19), 1999, p. 169-186.
3. Budvytytė, Toleikienė 2003 – Budvytytė, A., Toleikienė, R. *Akys, siela, širdis* ir kitos talpyklos. *Respectus philologicus*. Kaunas: Vilniaus universitetas Kauno humanitarinis fakultetas, 2003. Nr. 4 (9). P. 134-145.
4. Cibulskienė 2006 – Cibulskienė, J. Konceptualioji metafora Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkimų diskursuose. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006.
5. Činčikienė 2010 – Činčikienė, A. *Tamsa* lietuvių ir rusų kalbų pasaulėvaizdyje (Magistro darbas). Šiauliai, 2010.
6. Degutis 2007 – Degutis, A. Kalba, pažinimas ir veiksmas. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 19-33.
7. Dirvenas 2009 – Dirvenas, R. Kognityvinė lingvistika. Iš: Pupkis, A. [et al.]. *Kalba ir žmonės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 11-39.
8. Drossiger 2007 – Drößiger, H. – H. *Metaphorik und Metonymie im Deutschen*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2007.
9. Ferber 2004 – Ferber, M. *Literatūros simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis, 2004.
10. Gudavičius 1994 – Gudavičius, A. Pasaulio vaizdas kalboje: eksplikacijos sferos. *Tautos vaizdas kalboje*, Šiauliai, 1994, p. 12 – 13.
11. Gudavičius 2007 – Gudavičius, A. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
12. Gudavičius 2009 – Gudavičius, A. *Etnolingvistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009.
13. Jakaitienė 2005 – Jakaitienė, E. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
14. Kövecses 1997 – Kövecses, Z. *Metaphor. Does it constitute or reflect cultural models?* Amsterdam, 1997, p. 167-189.
15. Lakoff 1992 – Lakoff, G. *The Contemporary Theory of Metaphor*. [žiūrėta 2012-04-09] prieiga internete <http://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf>
16. Lakoff, Johnson 2003 – Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press, 2003.
17. Löbner 2003 – Löbner, S. *Semantik*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2003, p. 254-262.
18. Maceina 1998 – Maceina, A. *Daiktas ir žodis*. Vilnius: Aidai, 1998.

19. Marcinkevičienė 1994 – Marcinkevičienė, R. Kognityvinė metafora – kalbos universalumo ir unikalumo matas. Tautos vaizdas kalboje, Šiauliai, 1994, p. 14-16.
20. Marcinkevičienė 2010 – Marcinkevičienė, R. Lietuvių kalbos kolokacijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.
21. Maslova 2004 – Маслова, В. А. Лингвокультурология. Москва: Издательский центр «Академия», 2004, p. 88 – 95.
22. Maumevičienė 2010 – Maumevičienė, D. Prototipų teorija ir semantika. Kalbų studijos, 2010. Nr. 17, p. 11-18.
23. Meinke 2003 – Meinke, J. Die Metaphorisierung von Zeit bei Gabriel García Márquez aus der Sicht der kognitiv-linguistischen Metapherntheorie. Hamburg, 2003.
24. Osthus 2000 – Osthus, D. Metaphern im Sprachvergleich. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2000.
25. Papaurelytė – Klovienė 2005 – Papaurelytė – Klovienė. *Pavydas* lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. Filologija, 2005. Nr. 10, p. 65-70.
26. Papaurelytė – Klovienė 2007 – Papaurelytė – Klovienė, S. Lingvistinės kultūrologijos bruožai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
27. Petraškaitė – Pabst 2006 – Petraškaitė – Pabst, S. Metapherngebrauch im politischen Diskurs. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH, 2006.
28. Ricoeur 2000 – Ricoeur, P. Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
29. Šimanauskienė 2010 – Šimanauskienė, R. *Šviesa* lietuvių ir anglų pasaulėvaizdyje (Magistro darbas). Šiauliai, 2010.
30. Toleikienė 2003 – Toleikienė, R. Asociacijų raiška kalboje (metaforiniai junginiai su žodžiais *protas* ir *Verstand*). Filologija, 2003. Nr. 8, p. 33-39.
31. Toleikienė 2008 – Toleikienė, R. *Vilties* samprata lietuvių ir vokiečių kalbų pasaulėvaizdžiuose: konceptualiųjų metaforų analizė. Filologija, 2008. Nr. 13, p. 139-147.
32. Vaivadaitė – Kaidi 2011 – Vaivadaitė – Kaidi, E. Rojaus konceptualiosios metaforos Sigito Gedos Korano vertime. Lietuvių kalba, 2011. Nr. 5 [žiūrėta 2012-04-09] prieiga internete <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=187>
33. VLE - Visuotinė lietuvių enciklopedija. T – XIV. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.

ŠALTINIAI

1. DŽ - Dabartinės lietuvių kalbos žodynas – prieiga internete www.lki.lt/dlkz/
2. Dabartinis lietuvių kalbos tekstynas – prieiga internete www.vdu.donelaitis.lt;
3. DUDEN - DUDEN. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden, 3. völlig neu bearb. Und erw. Aufl. Dudenverlag, 1999.
4. LKŽ - Lietuvių kalbos žodynas – prieiga internete <http://www.lkz.lt>;
5. Vokiečių kalbos tekstynas – prieiga internete www.ids-mannheim.de;
6. WAHRIG - WAHRIG. Deustches Wörterbuch. 6., neu bearb. Aufl. Gutersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997.

ZUSAMMENFASSUNG

Auf der Welt gibt es mehr als 6000 verschiedene Sprachen. Die Sprache nennt man oft als das wichtigste Instrument des sozialen Handelns und des Denkens der Menschen in allen Kulturen. Sie hilft den Menschen Information und Kenntnisse den anderen zu vermitteln.

Nur bei der Untersuchung der Sprache werden die Volksidentität, das Volksdenkmodell und das Weltbild verstanden. Das erwähnte Weltbild, das sich in der Sprache widerspiegelt, wird in der kognitiven Linguistik als „das sprachliche Weltbild“ bezeichnet. Ein Resultat des sprachlichen Weltbildes im menschlichen Denken sind die Konzepte, die ein konzeptuelles System bilden. Das gleiche Konzept wird meistens in verschiedenen Sprachen unterschiedlich verstanden, deswegen gibt es heute viele Linguisten, die häufig abstrakte Konzepte (z. B. *Zeit*, *Dunkelheit*, *Verstand* usw.) in einer oder mehreren Sprachen analysieren.

Die vorliegende Arbeit setzte sich zum **Ziel**, die Metaphorisierung der Jahreszeiten im Deutschen und Litauischen zu analysieren. Die dabei insbesondere in den Blick genommenen Redemittel waren die konzeptuellen Metaphern der Jahreszeiten als Untersuchungsquelle. Es wurden je 1200 deutsche und litauische Beispiele von den Textkorporas www.ids-mannheim.de und www.vdu.donelaitis.lt untersucht.

Bei der Arbeit zum Thema wurden folgende **Methoden** eingesetzt: Überblick der themengebundenen Fachliteratur, die konzeptuelle Analyse der Beispiele von Jahreszeiten, komparative Analyse der deutschen und litauischen Beispiele von Jahreszeiten.

Nach der Analyse wurden folgende Schlussfolgerungen gezogen, dass meistens ein Konzept von der Jahreszeit **ontologische Metaphern** repräsentiert (deutsche Beispiele - 98,97%, litauische – 94,96%). **Strukturelle Metaphern** werden nur selten gebraucht (deutsche Beispiele – 1,03%, litauische – 5,04%):

a) Ontologische Metaphern - JAHRESZEIT IST EIN WESEN (JAHRESZEIT IST KRAFT), JAHRESZEIT IST EIN GEGENSTAND (JAHRESZEIT IST EIN DUFTENDER GEGENSTAND, JAHRESZEIT IST EIN KLINGENDER GEGENSTAND, JAHRESZEIT IST EIN SCHMACKHAFTER GEGENSTAND (nur im Deutschen)), JAHRESZEIT IST PFLANZE, JAHRESZEIT IST EIN CONTAINER.

b) Strukturelle Metaphern – JAHRESZEIT IST FEUER. Zu dieser Gruppe gehören auch solche Beispiele, die auf den unterschiedlichen Verstand des Konzeptes *Jahreszeit* hinweist: im Deutschen – DER SOMMER IST EIN KUNSTWERK, im Litauischen – DER FRÜHLING/ HERBST IST FLÜSSIGKEIT, DER FRÜHLING IST MORGEN.

Beim Analysieren von konzeptuellen Metaphern im Deutschen und Litauischen wurden folgende Schlussfolgerungen gezogen, dass es zwischen deutschen und litauischen Konzeptualisierungsweisen der Jahreszeiten viel Gemeinsames gibt. Am meisten sind die Jahreszeiten analogisch oder gemeinsam verstanden, aber es gibt auch Unterschiede, die nur in einer der untersuchten Sprache gefunden wurden.

ANOTACIJA

Kalba neatsiejama nuo žmonių mąstymo. Tik tiriant kalbą galima atkurti ir suprasti žmogaus sąmonėje esantį pasaulio vaizdą, tautos mentalitetą, daugiau išsiaiškinti apie tam tikros tautos vertybes. Visa informacija užfiksuota kalboje konstruoja mentalinius darinius, atspindinčius pasaulio daiktus, reiškinius, didesnes ar mažesnes jų klases. Tokie mentaliniai dariniai kognityvinėje lingvistikoje vadinami konceptais. Kiekviena tauta turi savitą supratimą apie tam tikrus objektus, todėl įvairūs konceptai ne visada suprantami vienodai skirtinguose pasaulio kraštuose.

Darbo tikslas – išanalizuoti metų laikų pavadinimų metaforizaciją vokiečių ir lietuvių kalbose. Analizei pavyzdžiai rinkti iš vokiečių (www.ids-mannheim.de) ir dabartinio lietuvių (www.vdu.donelaitis.lt) kalbos tekstyno. Iš viso surinkta ir išanalizuota po 1200 (kiekvieno metų laiko po 300 vartojimo atvejų vokiečių ir lietuvių kalbose) abiejų kalbų pavyzdžių, kuriose metų laikų pavadinimai vartojami metaforizacijos tikslo sferai įvardinti.

Metų laikų konceptas vokiečių ir lietuvių kalbose dažniausiai realizuojamas kaip:

a) ontologinės metaforos - METŲ LAIKAS YRA GYVA BŪTYBĖ (METŲ LAIKAS YRA JĖGA), METŲ LAIKAS YRA DAIKTAS (METŲ LAIKAS YRA KVEPIANTIS/SKAMBANTIS/VALGOMAS DAIKTAS), METŲ LAIKAS YRA AUGALAS, METŲ LAIKAS YRA TALPYKLA

b) struktūrinės metaforos - METŲ LAIKAS YRA UGNIS. Šioje konceptualiųjų metaforų grupėje esama daugiausiai skirtumų, pavyzdžiui, vokiečių kalboje aptiktos asociacijos kai VASARA YRA MENO KŪRINYS, o lietuvių kalboje – PAVASARIS/RUDUO YRA SKYSTIS, PAVASARIS YRA RYTAS;

Atlikus vokiečių ir lietuvių konceptualiųjų metų laikų metaforų analizę, paaiškėjo, kad metų laikų konceptų suvokimas gretinamosiose kalbose yra panašus. Abiejų kalbų pasaulėvaizdyje konceptų turinys yra analogiškas arba labai artimas, tačiau aptinkama ir skirtumų, būdingų tik vienai ar kitai kalbai. Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad konceptas METŲ LAIKAI vokiečių ir lietuvių kalbose suvokiamas panašiai.